

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
МАРІУПОЛЬСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ФАКУЛЬТЕТ ФІЛОЛОГІЇ ТА МАСОВИХ КОМУНІКАЦІЙ
КАФЕДРА УКРАЇНСЬКОЇ ФІЛОЛОГІЇ**

До захисту допустити:
завідувач кафедри

«__» _____ 20__ р.

Кваліфікаційна робота
за освітнім ступенем «Магістр» на тему:
«Фразеологія творчості Володимира Лиса: традиції та інновації»

Студентки факультету філології та
масових комунікацій
спеціальності «Філологія. Українська
мова та література»
освітнього ступеня «Магістр»
Перчак Дарини Віталіївни

Науковий керівник:

Нікольченко Марія Владиславівна,
кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри української філології

Рецензент:

Наумова Тетяна Михайлівна,
кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри української мови та
слов'янської філології ДВНЗ «Приазовський
державний технічний університет»

Кваліфікаційна робота захищена
з оцінкою _____
Секретар ЕК _____
«__» _____ 202__ р.

Маріуполь – 2021

ЗМІСТ

ВСТУП	4
РОЗДІЛ 1. ФРАЗЕОЛОГІЧНІ ОДИНИЦІ У СИСТЕМІ СУЧАСНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРНОЇ МОВИ	7
1.1. Фразеологізм як окрема мовна одиниця. основні ознаки фразеологічних одиниць	7
1.2. Класифікація фразеологічних одиниць. Джерела їх виникнення.....	13
1.3. Використання стійких і видозмінених фразеологізмів у творах художньої літератури.....	19
1.4. Стилiстичне використання стійких і видозмінених фразеологізмів у творах художньої літератури	21
1.5. Функціональний аспект фразеологічних одиниць	23
1.6. Фразеологічні одиниці в синтаксично залежній та синтаксично автономній позиціях	27
1.7. Художня проза Володимира Лиса як особливе явище української літератури	30
РОЗДІЛ 2. ХАРАКТЕРИСТИКА ФРАЗЕОЛОГІЧНОЇ СИСТЕМИ РОМАНІВ «СТОЛІТТЯ ЯКОВА», «СТАРА ХОЛЕРА», «СОЛО ДЛЯ СОЛОМІЇ», «ДІВА МЛИНИЦА»	37
2.1. Генетична класифікація ФО.....	37
2.2. Класифікація ФО за морфологічним вираженням смислової домінанти.....	56
2.3. Стилiстичні функції фразеологічних одиниць.....	60
2.3.1. Оцінна функція.....	61
2.3.2. Емоційно-експресивна функція.....	62
2.3.3. Функція передачі внутрішніх якостей людини.....	63
2.3.4. Функція відтворення внутрішнього стану персонажа.....	63
2.3.5. Функція портретної характеристики, зображення зовнішнього вигляду людини.....	69

2.3.6. Функція мовної характеристики персонажа.....	70
2.3.7. Функція синонімічного увиразнення експресії, створення градації, заключного акорду.....	71
2.3.8. Заголовна функція.....	72
2.3.9. Функція лаконізації мовлення.....	72
2.3.10. Функція синонімічного підсилення чи нагнітання ознак.....	73
2.3.11. Функція антонімічного підсилення.....	73
2.3.12. Функція створення гумору й сатири.....	74
2.3.13. Функція порівняння.....	76
2.3.14. Функція створення необхідного колориту.....	77
2.3.15. Евфемістична функція.....	82
2.3.16. Уточнювальна функція.....	84
ВИСНОВКИ	86
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ	89
ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	98

ВСТУП

Сучасне суспільство вимагає від спільноти свідомо користуватися рідною мовою, розуміти функціональне призначення всіх її одиниць, їх виражальних можливостей. Дослідження української мови не могло залишити поза увагою стійкі сполуки слів. Свою національну самосвідомість ми ідентифікуємо завдяки фразеологічній складовій мови. Саме у фразеологічних сполуках відображається народне світобачення, український менталітет, бо фразеологізми ввібрали в себе багатовіковий досвід українського народу, моральні цінності, спостережливість, дотепність, гумор.

Питання функціонування фразеологічних одиниць у художніх творах посилили інтерес науковців-лінгвістів. Наукові праці Л. Аксентьєва, М. Алефіренка, В. Білоноженко, В. Вакурова, С. Ганжі, І. Гнатюк, С. Горожанової, В. Дубинського, В. Калашника, В. Ковальова, М. Коломійця, Л. Петленко, Ю. Прадіда, Л. Скрипник, А. Супрун, В. Ужченка, О. Федорова, Т. Цимбалюк, В. Чабаненка, М. Шанського, Л. Щербачук та інших були присвячені питанням функціонування фразеологізмів у літературних творах.

Багатожанровість сфери функціонування (художніх текстів) та багатоплановість об'єкта дослідження зумовлює **актуальність** і необхідність подальшого дослідження проблеми специфіки функціонування фразеологічних одиниць (ФО), адже в науковій літературі існує небагато праць, які висвітлюють фразеологію мови окремих, конкретних письменників сучасності.

Мета – дослідити функціонально-стилістичну роль фразеологічних одиниць у творах Володимира Лиса.

Досягнення мети передбачає виконання таких **завдань**:

1) опрацювати теоретичний матеріал, необхідний для проведення дослідження;

- 2) скласти картотеку фразем у контексті із творів В. Лиса;
- 3) виділити в текстах фразеологізми;
- 4) упорядкувати фраземи за джерелами виникнення;
- 5) кодифікувати сталі вирази за генетичною класифікацією;
- 6) систематизувати ФО відповідно до виконуваних стилістичних функцій.

Для реалізації завдань ми послуговувались *описовим методом*, який знайшов свій вияв у систематизації вивчення ФО на різних структурно функціональних рівнях та методом *суцільної вибірки* ФО з творів Володимира Лиса.

Об'єкт дослідження – мова романів Володимира Лиса.

Предметом дослідження є фразеологічні одиниці, що функціонують у досліджуваних творах.

Джерельною базою роботи стали понад 250 фразеологізмів, дібраних методом суцільної вибірки з художніх творів Володимира Лиса.

Теоретичне і практичне значення наукової праці визначається тим, що матеріал роботи може бути використаний у процесі вивчення творчості Володимира Лиса на семінарських заняттях в університетах, а також під час поглибленого вивчення фразеології в шкільному курсі української мови.

Апробація. За результатами дипломної роботи підготовлені до друку такі публікації:

1. Перчак Д. Мова персонажів творів Володимира Лиса як відображення рівня особистої культури літературного героя. *Стратегія розвитку світової та української культури: сучасні акценти та перспективи*. Збірник матеріалів XVII Міжнародної науково-практичної конференції (Рівне, 18-19 листопада 2021 р.). У друці.

2. Перчак Д. Специфіка використання фразеологічних одиниць в романі Володимира Лиса «Стара холера». *Збірник матеріалів Декади студентської науки (11.03-21.03.2022)*. Маріуполь: МДУ, 2022. У друці.

Структура дослідження. Кваліфікаційна робота складається зі вступу, 2 розділів (1 – Фразеологічні одиниці у системі сучасної української мови, 2 – Характеристика фразеологічної системи романів), списку використаної літератури, списку використаних джерел.

Загальний обсяг роботи становить 98 сторінок, з них – 82 основного тексту.

РОЗДІЛ 1.

ФРАЗЕОЛОГІЧНІ ОДИНИЦІ У СИСТЕМІ СУЧАСНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1.1. Фразеологізм як окрема мовна одиниця. основні ознаки фразеологічних одиниць.

Фразеологізми займають особливе місце серед інших одиниць мовної системи. Вони виникають у зв'язку з потребою виражальних засобів комунікації – вербального вираження почуттів, емоційних оцінок, засобів емоційного впливу, влучних характеристик людини, предметів, явищ тощо.

В українському мовознавстві існують різні визначення фразеологічної одиниці (фразеологізму). «Словник лінгвістичних термінів» Д. Ганича, І. Олійника подає, зокрема, таке визначення: «фразеологічна одиниця (фразеологізм) – лексико-граматична єдність двох і більше нарізнооформлених компонентів, граматично організованих за моделлю словосполучення чи речення, але неподільна лексично, стійка у своєму складі й структурі, яка, маючи цілісне значення, відтворюється в мові» [6, с. 37]. Лінгвіст Л. Авксент'єв під фразеологізмом розуміє окрему самостійну одиницю мови, що характеризується фразеологічним значенням, компонентним складом, граматичними категоріями, відтворюваністю [1, с. 16]. М. Демський визначає фразеологізм як окрему самостійну одиницю мови, «яка характеризується фраземним значенням, компонентним складом та граматичними категоріями й виконує номінативну функцію, а разом з нею характеризує називаний фраземою предмет чи його динамічні й статистичні ознаки» [9, с. 240].

Отже, термін «фразеологізм» усталився в сучасному мовознавстві як найменування семантично неподільного словосполучення слів, що називає предмет чи явище і дає їм оцінку. Крім того, фразеологізм може становити окреме речення або виконувати функцію окремого члена речення.

Важливим для розуміння фразеологічного значення є відмінність фраземи від лексеми. «Фразема – нарізнооформлена одиниця мови і завжди становить єдність мінімум двох компонентів – генетичних слів, тоді як слово – цілісно оформлена одиниця, яка складається з морфем» [9, с. 241]. однак основною відмінністю вважається їх семантика. «Фраземне значення – це образне уявлення метафоричного, метонімічного чи порівняльного типу, через яке називається денотат і дається його конотативна характеристика в сигніфікаті, тоді як лексичне значення – це насамперед його предметно речовий зміст. Фраземне значення мотивується образом, що виникає на основі значень складників дериваційної бази, тоді як лексичне значення слова визначається морфемами», тобто значення фразеологізму завжди має образну основу. Внутрішня форма фраземи – це образне уявлення, яке виникає на основі значень складників [9, с. 242]. Відмінними, як зазначають науковці, є причини виникнення слова і фраземи. «Кожне слово виникає у зв'язку з тим, що людині потрібно номінувати якісь нові «шматочки» дійсності або усвідомлені нею нові грані, сторони вже номінованих. Виникнення нових фразем зумовлено причинами, закладеними в самій суті слова, тобто в його узагальненості». Отже, фраземи виникають у зв'язку з новими потребами, наприклад, конкретизації детонатів, уже названих словами: зокрема, на позначення певної дії, наприклад, бити існує лексема, а фраземи: *ребра лічити, наминати боки, гладити по спині* не тільки називають дію бити, але й конкретизують її – «бити з нанесенням ударів по корпусу»; *ставити синці, розписати спину* – «бити до синців, помітних слідів бійки»; *годувати потиличниками* – «бити по потилиці»; фраземи: *зранку до вечора, зранку до смерку, зранку до ночі, від зорі до зорі* визначають часовий проміжок «весь день», однак кожна з них позначає трохи більший часовий проміжок. [9, с. 242].

Отже, фразеологічні одиниці характеризуються такими основними ознаками:

1. Усталена (стійка, фіксована) конструкція словосполучення чи речення, що є фразеологізмом: *дати драла, витрішки продавати, як кіт наплакав, їж пиріг з грибами, тримай язик за зубами*.

2. Слова, які є компонентами фразеологізмів, втрачають своє значення і всі разом виражають одне лексичне значення: *по самі вуха* (дуже), *ні за цапову душу* (даром), *гав ловити* (пропустити), *дихати на ладан* (слабувати), *ні богу свічка, ні чорту кочерга* (ніщо).

3. Фразеологізми не створюються у процесі мовлення, а як готові мовні одиниці відтворюються в міру потреби при спілкуванні: Старі люди правду кажуть: *«Два хитрих мудрого не переважають»* [26, с. 12]; а це колись одного дня, *ні сіло ні впало*, Параска рип нашими сінешними дверима [67, с. 34].

4. У складі речення фразеологізми виступають основним членом речення (частіше присудком, обставиною), оскільки виражають одне лексичне значення: од цариці прийшов указ *лоби голити* [91, с. 31]; Часом перед очима Тоні, замість овечок, постаєте ви, міські жевжики, ледачі мамині синки, що *б'єте байдики* по проспектах; Семен стояв *ні в сих ні в тих*, тримаючи в руках торбину, не знаючи, чи залишитися тут, чи тікати [91, с. 117].

5. Характеризуючи позитивно або негативно особу, предмет, дію чи явище, фразеологізми надають тексту певного стилістичного забарвлення: молодиці-цокотухи тут *баляндраси понесли* [11, с. 42]; Що твої промови, коли ти *ні бе ні ме* в правилах мови [78, с. 122]; Документи мені підготуй, щоб *комар носа не підточив* [80, с. 46].

6. Як і окремі слова, фразеологізми можуть формуватися у синонімічні та антонімічні ряди. Так, про ледарювання можна сказати кількома синонімічними фразеологізмами: *байдики бити, ханьки м'яти, лежня справляти, собак ганяти, гулі правити, баглаї годувати, гандри бити, посиденьки справляти, ні за холодну воду, боки відлежувати*. Дії

залицяльника характеризують фразеологізмами-синонімами: *підбивати клинці, пускати бісики, стріляти очима, смалити халявки*. Втечу можна передати іншими синонімічними фразеологізмами: *накивати п'ятами, дати драла, дати ходу, дати дьору, ноги в руки, ноги на плечі, як сірій лозами* [11, с. 73].

антонімічні пари фразеологізмів передають протилежні значення та оцінки:

хоч греблю гати (багато) – *на макове зерно* (мало)

ляси точити (говорити) – *води в рот набрати* (мовчати)

піти вгору – *піти на дно*

білий як сніг – *чорний як смола*

брати в голову – *викинути з голови*

довести до пуття – *поставити хрест*.

Частина фразеологізмів уже за будовою є антонімічна, оскільки містить у собі протиставлення: *знайко біжить, а незнайко лежить; скажеш – не вернеш, напишеш – не зітреш; учення світ, а невчення – тьма; журиш, а за діло берись; чорним по білому; праця чоловіка годує, а лінь марнує; з великої хмари – малий дощ*.

До фразеологізмів належать нероздільні вирази типу *байдики бити*, а також народні прислів'я, приказки, влучні вислови видатних людей («крилаті слова»), усталені звороти типу *порушити питання, брати участь, винести рішення, розглянути заяву* тощо [11, с.74].

Складові компоненти фразеологічної одиниці, втративши своє самостійне значення, виражають у цілому значення фразеологізму, яке для більшості випадків не має нічого спільного із значенням складових компонентів. Отже, основною ознакою фразеологізму є його особливе значення, якого не має вільне сполучення слів. Це цілісне значення фразеологізму утворилося в результаті метафоризації вільного словосполучення.

У структурно-семантичному плані фразеологізми є складнішими утвореннями, ніж слова, оскільки його значення визначається як мінімум двома складниками. «Компоненти фразеологічної одиниці, на відміну від слів у словосполученні – це складові її частини, і між ними відсутні ті смислові, формальні відношення і зв'язки, які є між словами у звичайних словосполученнях» [1, с.16]. Отже, виступаючи як одиниця мови, фразеологізм може виступати з іншими одиницями мови в смислові та граматичні зв'язки, а отже й мати граматичні категорії, а також вступати в системні зв'язки, як і окремі слова (синонімічні, омонімічні, антонімічні тощо).

Ще однією вагомою ознакою є відтворюваність, оскільки фразеологічні одиниці виступають у кожному випадкові як готові одиниці мови, які не треба щоразу конструювати. Вони на відміну від вільних словосполучень не створюються за відомими законами лексичних і граматичних сполучень, а виступають готовими надслівними утвореннями.

Оскільки фразеологічна одиниця, в якій наявна «єдність форми і змісту» і реалізується з усіма особливостями у своїх відношеннях та зв'язках зі словами, а тому має граматичні категорії, виконує в реченні певну синтаксичну роль, науковці відносять їх до певного лексико-граматичного розряду. Отже, приналежність фразеологічних одиниць до певного семантико-граматичного розряду, їх здатність характеризуватися відповідними граматичними властивостями є також однією з диференційних ознак. Про лексико-граматичну співвіднесеність йдеться у працях **М. Алефіренка, М. Демського, Г. Удовиченка, М. Шанського, О. Молоткова** та ін.

Таким чином, фразеологічні одиниці мають свою форму і зміст. і, розглядаючись як окремі самостійні частини мови, вони функціонують і протиставляються іншим мовним одиницям тільки в діалектичній єдності своєї форми і змісту. Фразеологізмам властиві такі диференційні ознаки:

цілісне фразеологічне значення, компонентний склад, граматичні категорії, відтворюваність. Сукупність мовних одиниць, що характеризуються цими ознаками, становить предмет і обсяг фразеології як лінгвістичної дисципліни [1, с. 17].

Розглянемо особливості творення фразеологізмів в українській мові.

Утворення фразеологізмів пов'язане з типом матеріалу, на базі якого вони виникають. В українській мові таких **типів** п'ять:

- 1) окремі слова української мови;
- 2) вільні словосполучення української мови;
- 3) прислів'я української мови;
- 4) одиниці фразеології української мови;
- 5) іншомовні фразеологізми.

З окремих слів фразеологізми виникають досить часто. Наприклад: *душити розхриставшись, людина у футлярі* і т. д.

Найбільше число фразеологізмів утворюється на базі вільних словосполучень. Такі словосполучення набувають нового значення, що переноситься на них за схожістю явищ або їх зв'язку. Голова, наприклад, порівнюється з казанком, звідси казанок варить – «голова міркує».

Немало фразеологізмів виникло і на базі прислів'їв. Наприклад, старий горобець (*Старого горобця на полові не проведеш*).

Цікавим видом утворення нових фразеологізмів на базі існуючих є такий, що змінює склад і значення фразеології. Це, так би мовити, розвиток фразеології, наприклад, із словом зелений – «вільний»: *зелене світло* – «вільний проїзд» – *зелена вулиця* – зелена війна.

На базі фразеологізмів інших мов утворюються запозичені фразеологізми: *лицар печального образу, бути чи не бути* [8, с. 35]. Отже, фразеологізми в українській мові утворюються на основі вільних словосполучень, прислів'їв, окремих слів та слів іншомовного походження.

1.2. Класифікація фразеологічних одиниць. Джерела їх виникнення

У сучасному мовознавстві відомі кілька типів класифікацій фразеологізмів, які прийнятні і для української фразеології. **За семантичною злитістю компонентів** розрізняють:

- а) фразеологічні зрощення;
- б) фразеологічні єдності;
- в) фразеологічні сполучення (класифікація В. Виноградова).

До них додаються ще фразеологічні вислови (за класифікацією М. Шанського). **Фразеологічні зрощення** – це сталі словосполучення, зміст яких не можна зрозуміти із значень окремих компонентів, що входять до складу фразеологічної одиниці: *піймати облизня; терпець увірвався; ні в сих ні в тих; теревені правити; нині отпущаєши; набити руку; собаку з'їсти; у сорочці народився; піднести гарбуза; скакати в гречку.*

Академік **В. Виноградов** визначає такі чотири типи фразеологічних зрощень:

а) фразеологічні зрощення, до складу яких входять слова, що не вживаються в сучасній українській мові: *кричить на всю іванівську, розводити теревені, шитися в дурні* та ін.;

б) фразеологічні зрощення, до складу яких входять синтаксично неподільні архаїзми: *притча во язицех*;

в) лексично неподілені фразеологічні зрощення, які виражають різні емоції: *от так клюква, чого доброго*;

г) фразеологічні зрощення, які становлять таку єдність, що лексичне значення окремих їх компонентів не впливає зі сприйняття цілого: *сидіти на бобах; попасти пальцем у небо; товкти воду у ступі; нагнати на слизьке; утерти носа.*

Фразеологічні єдності – стійкі словосполучення, зміст яких певною мірою зумовлений значеннями слів-компонентів: *тримати камінь за*

пазухою; ложка дьогтю в бочці меду; намилити шию; стерти в порошок; замилювати очі; зробити з мухи слона; загрибати жар чужими руками. Це переважно ідіоми, що утворилися від вільних синтаксичних словосполучень унаслідок образного переосмислення: *дати перцю; дати гарбуза; обмити руки; море по коліна; не всі дома; не по конях, то по голоблях; розводити руками* та ін.

Фразеологічні сполучення – стійкі вислови, до складу яких входять слова з вільним і фразеологічно зв'язаним значенням. у них цілісне значення випливає з семантики окремих слів: *здобути перемогу; делікатне питання; насупити брови; згорати з сорому; зачепити за живе; важка вода; бронхіальна астма; брати участь; вжити заходів.*

Фразеологічні вислови – це стійкі звороти мови, які семантично не діляться і складаються зі слів із вільним значенням, але в процесі мовлення відтворюються як сталі мовні одиниці. До них належать фразеологічні вислови комунікативного типу (речення). Це прислів'я, приказки, крилаті вислови, народні порівняння тощо: *дівка не без щастя, козак не без долі; на словах медок, а на серці льодок; величається, як заєць хвостом; бідний, як церковна миша; мовчання – знак згоди; шукайте – і знайдете!*

Фразеологічні вислови номінативного типу – це мовні кліше, виражені переважно простим словосполученням: *пленарне засідання; ринкові відносини; звітно-виборна кампанія; охорона здоров'я; золоті руки; трудові успіхи; чорне золото; ядерна безпека; охорона навколишнього середовища* та ін. [19, с.80].

Серед фразеологічних висловів **М. Шанський** розрізняє дві групи:

1. Фразеологічні вирази комунікативного характеру, що являють собою предикативні словосполучення, рівноцінні реченню, є цілим висловленням, виражають те чи інше судження. Наприклад: *Людина – це звучить гордо; Хрін від редьки не солодший.*

2. Фразеологічні вирази номінативного характеру, що є сполученням слів, ідентичним лише певній частині речення, є словесною формою того чи іншого поняття і, як і слова, виконують у мові номінативну функцію. Наприклад: *трудові успіхи; палії війни* та ін [11, с. 40].

Семантична класифікація фразеологічних одиниць у плані діяльності опрацьована Б.О. Ларінім. у становленні переважної більшості фразеологічних одиниць вихідними є вільні звороти мови, повні за лексичним складом, правильні за граматичною будовою і прямі за значенням.

Класифікація **Б.О. Ларіна** ілюструє етапи розвитку та перебудови первісних вихідних словосполучень. Вона включає:

- а) перемінні словосполучення;
- б) стійкі словосполучення, що відзначаються наявністю стереотипності, традиційності і метафоричного переосмислення, відходом від первісного значення;
- в) ідіоми, які відзначаються у порівнянні з стійкими метафоричними словосполученнями більш деформованим, скороченим, далеким від первісного лексичним і граматичним складом і помітним послабленням тієї семантичної подільності, яка зумовлює метафоричність, тобто смислову двоплановість [58, с. 117].

Спробу **систематизації** стійких (фразеологічних) сполук у **функціональному аспекті** здійснив **С.Г. Гаврин**. Він виділяє шість основних типів:

1. Образно-виразні стійкі сполуки, до яких належать метафоричні одиниці (*пустити червоного півня; гора народила мишу*), сполуки з метафоричними компонентами (*яблуко незгоди*), сталі порівняння (*берегти як зіницю ока*), евфонізми (*із гряді в князі*), сталі гіперболи і літоти (*гарматою не проб'єш; виїденого яйця не вартий*), тавтологічні сполуки

(*свиня свинею; ливом лити*), сполуки, що створюються на основі поетичного синтаксису (*правда – добре, а щастя – краще*).

Такі експресивно-емоційно забарвлені сполуки відзначаються певною художньою своєрідністю. Вони утворилися не тільки внаслідок звичайного добору слів, але і внаслідок вияву фантазії, гри уяви, що виражається у вдалому переносному вживанні слів, влучності зіставлення, порівняння тощо.

2. Еліптичні сполуки, що об'єднують усічені стійкі сполуки слів: *рад не рад; хоч куди; ні пуху ні пера*.

3. Термінологічні фразеологізми, що охоплюють складені терміни науки, техніки, мистецтва та ін.: *заломлення променів; річ у собі; колінчастий вал; соціалістичний реалізм; культ особи*. Заміна в них одного з компонентів синонімом (пор. ланцюгова реакція – послідовна реакція) руйнує термінологічність.

4. Афористичні фразеологізми, що виражають узагальнюючі умовиводи: *друзі пізнаються в біді; буття визначає свідомість*.

5. Контекстологічні сполуки, які ототожнюються із стійкими утвореннями, що в класифікації В. Виноградова називаються фразеологічними сполученнями.

6. Ідіоми – всі стійкі словосполуки, що втратили внутрішню форму: *собаку з'їсти*.

На думку С. Гаврина, такого роду систематизація розкриває природу творення стійких сполук, механізм формування фразеологічного складу мови. [3, с. 37].

Помітне місце в теоретичних дослідженнях посідає **граматичний принцип** класифікації фразеологічних одиниць.

Морфологічна класифікація передбачає визначення лексико граматичної природи стрижневого слова, співвіднесення фразеологічних одиниць із

певними частинами мови тощо. Послідовне здійснення морфологічної класифікації ускладнюється тим, що в ряді випадків визначити граматичний центр фразеологічного звороту неможливо.

Заслуговує на увагу **класифікація** фразеологічних одиниць за **граматичною формою** і семантичними ознаками, опрацьована в ряді праць **В. Архангельським**. у ній фразеологічні одиниці поділяються на фраземи і стійкі фрази. Термін «**фразема**» охоплює фразеологічні одиниці зі структурою словосполучень, а термін «**стійка фраза**» охоплює фразеологічні одиниці зі структурою речень.

Критерієм синтаксичного принципу класифікації є врахування синтаксичних функцій фразеологічних одиниць. Незважаючи на те, що ті чи інші категорії фразеологічних одиниць виступають саме у певній, типовій для них синтаксичній функції, спостерігаються факти багатофункціональності їх, що теж унеможлиблює послідовне проведення цього принципу.

Спроба класифікації фразеологічних одиниць, виходячи не з характеру внутрішньої фразеологічної структури, а з особливостей їх природних структурних зв'язків з іншими одиницями у системі мови, належить **М. Тагієву**. **Фразеологічну одиницю** він вирізняє «як самостійну одиницю мови за її оточенням, що створюється на основі власне структурного зв'язку цілого і не збігається із поняттям поширення слів компонентів на основі їх валентних відношень. оточення – невід'ємний супутник фразеологічної одиниці. Взята в ізольованому вигляді, фразеологічна одиниця не може бути визначена через саму себе, через лексико-граматичні ознаки своїх компонентів» [83, с. 38]. Вона об'єктивно виділяється із своїм оточенням, разом з яким створює структуру. Так, словосполучення вивести із себе недостатнє без залежного оточення (*вивів із себе* – кого?), тобто без іменника із семантикою особи у знахідному відмінку.

У контексті «*він вивів із себе Петра вчора на вулиці через дрібницю*» слова, що вказують на час (вчора), місце (на вулиці), причину дії (через дрібницю) не є структурно необхідними, вони виражають лише ситуативні зв'язки фразеологічної одиниці.

Метод аналізу фразеологічних одиниць за оточенням загострює увагу на дослідженні структурних зав'язків фразеологічних одиниць, що допомагає вирізнити фразеологічні одиниці на фоні інших лінгвістичних одиниць, сприяє визначенню їх семантики.

Генетична класифікація, що передбачає групування фразеологічного матеріалу за джерелами походження, найбільш детально опрацьована у дослідженнях **Л. Булаховського**, який визначає такі групи:

- 1) прислів'я і приказки;
- 2) професіоналізми, що набули метафоричного вжитку;
- 3) усталені вислови з анекдотів, жартів і под.;
- 4) цитати й образи з «Старого» і «Нового» завітів;
- 5) численні ремінісценції античної старовини;
- 6) переклади поширених іншомовних висловів;
- 7) крилаті слова українських та іноземних письменників;
- 8) влучні фрази видатних людей [5, с. 14].

Генетична класифікація, надзвичайно корисна з погляду історичного вивчення фразеології кожної національної мови, на жаль, не може охопити всіх фразеологічних одиниць, бо далеко не завжди можна навіть при спеціальних дослідженнях точно встановити джерело виникнення того чи іншого вислову.

Лінгвостилістичний аспект дослідження фразеології викликає потребу вироблення стилістичної класифікації фразеологічних одиниць, яка визначає приналежність фразеологічних одиниць до того чи іншого різновиду загальнономовного стилю, характеризує їх експресивні особливості тощо.

Розглянуті класифікаційні схеми кожна по-своєму допомагають з'ясувати природу фразеологічних одиниць, схарактеризувати особливості їх функціонування і еволюцію їх у мовній системі.

Отже, фразеологізми зі структурою речення і фразеологізми у формі членів речення – це досить виразно диференційовані й кількісно незчисленні явища мови і мовлення, своєрідної структури, семантики й стилістики [29, с. 60]. Вони – невичерпне багатство сучасної української літературної мови, одне з найбільших джерел її мовленнєвої образності, розумової і почуттєвої розмаїтості, важливий матеріал і засіб сприймання та розуміння всього, у чому може виникнути комунікативна потреба мовців.

1.3. Використання стійких і видозмінених фразеологізмів у творах художньої літератури

Фразеологія української мови сформувалася протягом багатовікового історичного розвитку мовної творчості українського народу, його контактів з іншими народами і їх культурами. Тому розрізняють кілька джерел виникнення фразеологізмів:

1. Основним джерелом витворення і поповнення фразеологізмів є **жива народна мова**, з якої надходять у літературну влучні вирази, прислів'я, приказки, дотепи, жарти. Такі вислови пов'язані з обрядами, звичаями, побутом і характером народу: *дати гарбуза, піймати облизня, вусом не моргнути, теревені правити, крутиться на язиці, свиню підкласти, передати куті меду, витрішки продавати, без задніх ніг, розбити глека, позичити в сірка очей, купувати kota в мішку* тощо.

2. Значна частина фразеологізмів української мови за походженням є виразами **професійно-виробничого** мовлення: *де тонко, там і рветься, розмотати клубок* (з мови ткачів); *куди голка, туди й нитка, вушко голки, білими нитками шите, на живу нитку* (з мови кравців); *брати в лецата, між молотом і ковадлом, куй залізо, поки гаряче, гайки підкрутити* (з мови

ковалів); *брати бика за роги*; *прокласти першу борозну*, *повертати голоблі* (з мови господарів); *змотувати вудки*, *клювати на живця* (з мови рибалок); *входити в роль*, *як по нотах*, *коронний номер*, *у своєму репертуарі*, *попасти в тон* (з мови артистів); *схрещувати мечі*, *не нюхати порошу*, *здавати позиції*, *брати рубіж* (з мови військових) та ін.

3. Є в українській мові й фразеологізми античного походження: *дамоклів меч*, *авгієві стайні*, *муки Тантала*, *прокрустове ложе*, *езопівська мова*, *гордіїв вузол*, *нитка аріадни*, *яблуко незгоди*, *золоте руно*, *канути в Лету*, *царство аїда*, *ахіллесова п'ята*, *гомеричний сміх*, *діогенова бочка*, *олімпійський спокій*, *мов фенікс з попелу*, *між Сциллою і Харібдою*, *Сади Семіраміди*.

4. Фразеологізми біблійного походження: *Адам і Єва*, *блудний син*, *брат піднявся на брата*, *вавилонське стовпотворіння*, *вигнання з раю*, *випити гірку чашу*, *глас вопіючого в пустині*, *дерево пізнання добра і зла*, *до сьомого коліна*, *долина печалі*, *земля обітована*, *змій-спокусник*, *іти на Голгофу*, *іуда іскаріот*, *іудині срібники*, *книга за сімома печатями*, *каїнова печать*, *нести свій хрест*, *Ноїв ковчег*, *поцілунок іуди*, *розіпни його*, *сад гетсиманський*, *сім смертних гріхів*, *тайна вечеря*, *терновий вінок*, *умивати руки*, *у поті чола*, *фіговий листок*, *манна небесна* та ін.

5. Крилаті слова – це образні вислови, цитації, афоризми, що вийшли з відомих літературних чи публіцистичних джерел і зажили своїм окремим життям, стали акумульованим, стислим вираженням важливої ідеї, думки, сентенції: *Викинути ідола в Дніпро* (літопис); *о часи! о звичаї!* (Марк Туллій Ціцерон); *лицар печального образу* (Мігель Сервантес де Сааведра); *Найбільший скарб усього людства є сама людина*, *Дитинство дивується, молодість обурюється, тільки літа дають нам рівновагу*. *Всяка справа має свою нудьгу* (о. Довженко) [11, с. 5].

6. Прислів'я – це усталений вислів повчального характеру, що виражає переважно морально-етичну ідею: *Хто знання має, той і мур ламає*;

Добрі діти – дому вінець, погані діти – дому кінець; Життя – це не те, що ти прожив, а те, що ти зробив; Ворона й за море літала, та все чорна вертала; Не бери придане – бери дівчину кохану; З горілкою кохаєшся – розуму лишаєшся; Біда – не вода, не спливе без сліди.

особливістю прислів'їв є те, що вони мають здебільшого римовану форму, складаються з двох частин. Змістом другої частини є протиставлення першій або висновок: *ранні пташки росу п'ють, а пізні слізки ллють; Здобудеш освіту – побачиш більше світу; Слово не горобець, вилетить – не спіймаєш.*

7. Приказка – усталений вислів узагальненого змісту, який часто має пряме значення (прикладання) до конкретної життєвої ситуації: *купив хрону до лимону; у кожної свашки свої замашки; кожна травинка на своєму корені росте; кожна квітка по-своєму пахне; до цих дівчат треба сім раз умитися; на чужому горі зі своїм зустрінешся; не трать ходу до поганого броду.* Від прислів'їв приказки відрізняються тим, що в них немає висновків, повчань (другої частини вислову). Вони ніби натякають на результат. Відома дослідниця крилатих слів а. П. Коваль вважає, що слова, щоб стати крилатими, повинні випурхнути з-під обкладинки книжки, відірватись, від неї, навіть переосмислити і розширити значення [51, с.77]. Отже, більшість українських фразеологізмів виникли з приказок, прислів'їв, крилатих висловів, а також фразеологізмів біблійного і античного походження.

1.4. Стилiстичне використання стійких і видозмінених фразеологізмів у творах художньої літератури

Сама природа фразеологізмів, які характеризуються образністю, стильовим забарвленням, створює передумови для їх використання в експресивній і, перш за все, в художній і публіцистичній мові. При цьому нічого принципово нового у вживанні фразеологізмів письменник не вносить, він черпає експресію з готового національного джерела.

Проте, можливості застосування фразеологізмів значно ширші, ніж просте відтворення їх в мові.

У результаті новаторства письменників, публіцистів виникають оригінальні словесні образи, в основі яких «обіграні» стійкі вирази. Творча обробка фразеологізмів додає їм нове експресивне забарвлення, посилюючи їх виразність. Майстри пера вдаються до заміни компонентів фразеологічної одиниці, зберігаючи її внутрішню форму: Селянин злиться на перевізника: «розпустив язик, мов халяву». Мирошниченко, на думку Сизоненка, «крутить селом, як циган сонцем»; «Хто ж міг підпалити пана? Напевне лісовики. Залив їм пан за шкуру сала, не пожаліють і вони його»; « – Та що ти, Левку, згадав чорти-що проти ночі, – безневинно приступив ближче до нього роман. – усе село гомонить про тебе, а ти сам *ні пари з уст*»; «оце привезли талалая! Цей навіки *заб'є баки людині*, – озвався позаду Роман Волошин»; «Життя треба не тільки розуміти, а й *брати за роги*»; «Гадав [Левко], що нема в світі вреднішого зілля, аніж баби. З ними сам *біс ногу вломить*». ефект несподіваності створюється при заміні компонента фразеологічної одиниці антонімом: «Крива боротьби з цим лихом низько впала. Бо торік аж *троє сіло в калошу*, а в нинішньому тільки один (поки що)... Думаєте, хтось репетував; «Миколо, отямся, *май кленку в голові!*», *аби не так!*». іноді компонент замінюється паронімом і викликає своєю несподіваністю комічний ефект: «Гріхом не спасенним було б твердження, що про все це ніхто не знає і не знав. Навпаки! Виявляється, тут не сиділи, *склавши руки*. Точніше – *склавши ручки*. Народжувалися постанови, розпорядження, рішення» [68, с. 29].

Такі «обіграні» фразеологічні вирази наявні в творах досвідчених майстрів слова. Вони допомагають авторам донести ідеї до читачів чи слухачів, вплинути на їхні емоції [14, с.89].

Нерідко в «гру» вступають не тільки вільні значення слів, що входять у стійке словосполучення фразеології, але і ті ж слова, які включені до інших

фразеологізмів. Як правило, значення цих зіставних словосполучень фразеології ніяк не пов'язані один з одним. Саме на несподіванці подібного зближення і розрахований комічний ефект: «Спритні видавці Північної бджоли вже вірно не стануть, як мовитися, *класти йому пальці в рот*, хоча б цей палець був знаменитий, вищезгаданий мізинчик» [36, с. 86].

Пряме значення, що входить до складу фразеологізму, часто є тільки приводом для створення розгорненого образу, який сприймається на фоні загальноновживаного стійкого словосполучення, причому переносно образне значення залишається семантичним стрижнем, і нової, і індивідуальної побудови, наприклад: «Дивлячись на нього, я пригадав клопів, Зіночку, свою діагностику, *і не мороз, а цілий Льодовий океан пробіг по моїй спині*» [99, с. 48].

Шляхи і способи застосування та утворення фразеологічних одиниць мови у художній літературі надзвичайно багатоманітні. Їх експресивні можливості можуть бути по-різному використані залежно від образної структури тексту, від тематичного завдання, нарешті, від конкретних художніх і загальних стилістичних намірів письменника.

Особливо люблять використовувати фразеологізми гумористи, сатирики; вони цінують розмовну, стилістично понижену фразеологію, вдаючись нерідко до змішення стилів для створення комічного ефекту: «Влаштувався і давай у всяку щілину свій *ніс сунути*. ох, і майстер він будувати підступи» [57, с. 103].

Яскравий стилістичний ефект створює пародійне використання книжкових фразеологізмів, що вживаються нерідко у поєднанні із стильовими лексико-фразеологічними засобами: «закликала дати по руках здобувачам *чорного золота*, розперезалися здобувачі *зеленого*» [57, с.117].

Отже, важливо підкреслити, що у всіх цих випадках фразеологізми вживаються в їх традиційній мовній формі з властивим їм, добре всім відомим значенням [5, с.63].

1.5. Функціональний аспект фразеологічних одиниць

З'ясовано, що дієслівні фразеологізми (дієслово + іменник з прийменником або без нього – *обдерти до нитки, обвести поглядом* та ін.) в ролі простого дієслівного присудка становлять найпродуктивнішу групу. Фразеологічні одиниці такої структури можна тільки формально ототожнювати з простим дієслівним присудком. Крім того, дієслівні компоненти фразем здебільшого мають певні обмеження щодо видозмін. Так, дієслівні компоненти у складі фразеологічних одиниць: *не клади пальця в рот, шукай вітра в полі, не лізь поперед батька в пекло* тощо виступають лише у формі наказового способу, який виявляється фактично єдино можливою морфологічною формою вираження цих конструкцій, а фраземи типу: *не зварюш каші, за вуха не відтягнеш* здатні реалізовуватися у будь-якому контексті лише майбутнього часу тощо.

Дієслівна фразема може заступати залежний інфінітив, тоді, сполучаючись з допоміжним дієсловом, вона виконує синтаксичну функцію складеного дієслівного присудка. Наприклад: «Ви з своїми творами виступали проти них, і вони хотіли вас *затоптати в грязь*» [69, с. 13]. Складений дієслівний присудок може формуватися на основі фазисного або модального допоміжного дієслова. Так, у реченні «але я починаю *набивати собі ціну*, а це вже зовсім зле...» [29, с. 29], дієслівний складений присудок (починаю набивати собі ціну) становить поєднання допоміжного фазисного дієслова, що вказує на початок дії, і фраземи *набивати собі ціну*.

Отже, фазисні дієслова, поєднуючи фразеологічні одиниці, в яких дієслівний компонент має форму інфінітива, утворюють предикативну конструкцію, в якій особові форми дієслів, крім видових значень, виражають і граматичні відношення, а фразема – основний зміст усєї конструкції [15, с. 13].

Склад допоміжних модальних дієслів, які у поєднанні з фраземою утворюють предикативну конструкцію, надзвичайно широкий. Наприклад,

дієслова з модально-вольовою семантикою, зокрема можливості чи неможливості, здатності особи чи предмета реалізувати дію: «але запам'ятай – іншим теж це може *спастися на думку*», дієслова зі значенням суб'єктивно-емоційної оцінки: «Гаврило Клумак ... не любив *кидати грошей* на вітер» [59, с.16] тощо. В ролі модальних компонентів дієслівного складеного присудка можуть виступати предикативні прикметники (повинен, змушений тощо), які виражають модальну модифікацію дієслівного складеного присудка лексично. Відсутність дієслівної зв'язки *бути* свідчить про віднесення повідомлення до теперішнього активного або теперішнього узуального часу: «одинадцятий день червня літа 686-го, так, у цей день князь Володимир повинен *сісти на столі* своїх отців...» [59, 46]. Фразеологічні одиниці, сполучаючись з інфінітивом, який передає основний зміст присудка, за семантикою співвідносні з модальними дієсловами, наприклад: «Я й *думки не маю* тікати од тебе...» [23, с. 67].

Фразеологічна одиниця може виступати компонентом так званого подвійного присудка, який складається з двох самостійних компонентів, що вступають у бінарний зв'язок з підметом: «Хмизонос посунув уже поза сторожею, а хлопці перебирали ногами *ні живі ні мертві*...» [47, с. 68]. Як свідчить фактичний матеріал, поширеним є функціонування фразеологічних одиниць у ролі іменної частини складеного іменного присудка.

Вказівка на стійку ознаку предмета чи особи, його постійну характеристику забезпечується формою називного відмінка іменної частини, здебільшого без дієслівної зв'язки: «Це ж якесь марення. Я...я *пуп землі!*», «Вовчий Хвіст – *права рука* князя Володимира...» [58, с. 86]. Стрижневий компонент фразеологізмів, який виконує роль предикативного члена у реченнях з нульовою зв'язкою, може бути виражений будь-якою іменною частиною мови, зокрема, іменником: «Він мені навіть уві сні *ввижається*: чи тому, що старість, чи, може, це вже моя *лебедина пісня?*», прикметником: «Кирило *меткий на витівки*», займенником: «і кожен з нас через це має

невелику силу, кожен *сам по собі*», числівником: «і в Копашневі витримають, там наші люди *один в один*» [59, с. 68] тощо. Фразеологічна одиниця як предикативний член у формі називного відмінка має різні модифікації і характеризує не тільки особу, а й предмет, подію тощо. Предикативний член вживається у формі називного відмінка також в тих випадках, коли приєднується до підмета сполучниками (формально) як, мов, наче, немов: «отож і ще цей архип – *мов більмо на оці...*» Слід зауважити, що у реченнях з частками *то*, *це* виражається категоричність твердження, а своєрідність граматичної структури та значення постійної характеристики у предикативному члені вимагає функціонування його лише у формі називного відмінка. Поширені випадки вживання фразеологізму як предикативного члена з дієсловом-зв'язкою *бути* у формі минулого часу: «Ксенин батько був *батіг з клоччя...*» [57, с. 35].

Фразеологічний підмет як носій предикативної ознаки може охоплювати компоненти з різною семантикою. Функцію підмета виконують фраземи, які з характерною для них вторинною номінацією позначають діяча: «В ті пущі не заходила ніколи *ні одна жива душа*», носія стану: « – охляне тепер *несита пелька...*», дію-процес: «Прикинув (Варчук), що *мати* в губернії таку *руку* – велике діло...» [47, с. 193], абстрактне поняття: «...іноді можна було побачити навіть білі бурки у тих, хто мав хутрянні коміри на шинелях, але на головах творився *сміх і гріх*» [28, с. 68].

Фразеологічні підмети з семантикою особи поділяються на кілька груп:

1) фраземи, які вказують на інтелектуальні, морально-психологічні характеристики особи: «До мене тихцем, щоб *лихе око* не бачило, приходь» [28, с. 58];

2) фраземи, що вказують на соціальний стан особи та її стосунки з іншими людьми: «Там серед послів сьогодні якийсь *птах високого польоту* завітав до нас...» [28, с. 51];

3) фраземи, що вказують на родинний стан та родинні стосунки особи: «*Чужа чужина* не пожаліє» [28, с. 115].

1.6. Фразеологічні одиниці в синтаксично залежній та синтаксично автономній позиціях

Фраземи різних структурних модифікацій, виконуючи обставинну функцію, мають, відповідно до співвідносних з ними лексико-граматичних груп слів, певні диференційні, семантичні та формальні ознаки. Фразеологізми, співвідносні з прислівниками, можуть бути охарактеризовані як адвербіальні, зокрема способу дії: « – *З голими руками* ми ніколи не ходимо, пане Клумак» [59, с. 58]; часу: « – Та провчу ж, провчу, тітусю, так що *до нових віників* буде пам'ятати» [46, с. 21]; мети: «*Про людське око* він пішов провести й поховати ще одного кленовчанина» [59, с. 73] тощо.

Обставинну функцію можуть виконувати також фразеологізми, які мають форму дієприслівникового звороту або ж становлять собою конструкції з компонентами хоч, як, мов: «і раптом Золтан репаші власною персоною з'явився на подвір'ї Потокі, постояв, *покрутивши носом*, перед вікном...» [59, с. 96]; « – Женихів у тебе, хвалить бога, як цвіту в городі, *хоч греблю гати*» [46, с. 95]; «Це були вкрай образливі слова – воєводи й мужі руські сміялись, василіки сиділи, *мов в рот води набрали*» [59, с. 86]. Фразеологічні одиниці, що виконують функцію обставин, мають, як правило, усталений порядок компонентів, а за семантикою та синтаксичною роллю співвідносяться з прислівниками. У фразеологізмах типу *з дня на день, від зорі до зорі*, утворених від рівноправних (відносно) лексем, не можна визначити стрижневі компоненти. Наприклад: «*Зо дня на день* ростуть твої будови, Людської праці й розуму дива», «Цілий тиждень лежав *без пам'яті...*» [59, с. 48]; «Скрізь, виходить, бідноті *не з медом* живеться?» [47, с. 96]. обставинним фраземам властива широка семантична

диференціація, причому кожна значеннєва група обставинних фразем має свої характерні особливості.

Фраземи, вживані в об'єктній функції, з характерною для них експресивністю позначають об'єкт, на який спрямована дія, процес тощо. Синтаксичну роль додатка найчастіше виконують фразеологічні одиниці, співвідносні з іменними частинами мови, рідше – ті, в яких дієслівний компонент має форму інфінітива. Фразеологізми виконують роль як прямого, так і непрямого додатка. Фразеологічні одиниці у ролі прямого додатка можна кваліфікувати як продуктивне синтаксичне явище: «Каракоша переводив *лихе око* з коня на Лучука й назад» [47, с. 118]; «Дарина добре знала *залізні Комаренкові правила...*» [48, с. 129]; «Ой, Никаноре, не смійся над людським горем, бо й свого *завтрашнього дня* не вгадаєш» [47, с. 94]. Фразеологічні додатки у формі знахідного відмінка, як і відповідні лексеми, не беруть участі у формуванні предикативного відношення між підметом і присудком, проте вони відіграють провідну роль у розмежуванні активних і пасивних структур.

Фразеологічні одиниці у функції непрямих додатків бувають двох різновидів: безприйменникові і прийменникові. Широке коло об'єктних відношень виражається за допомогою прийменників, які здебільшого не входять до компонентного складу фразем: «а я не женуся за *легким хлібом*, піду на 1-й (взвод)...». Функціонують додатки і у формі керованого дієслівного компонента фраземи – інфінітивні додатки. Фразеологізми в ролі інфінітивних додатків означають дію як об'єкт з характерною для них вторинною номінацією, на який спрямована інша дія: «Не треба вчити дітей *ходити лихим робом*» [48, с. 116] тощо. Отже, фразеологічні одиниці у синтаксичній функції додатків є досить поширеним явищем у сучасній українській мові. Більш уживаними є фраземи, компоненти яких мають форму знахідного відмінка без прийменника. Вони конкретизують семантику відповідного дієслова, виступають у функції прямого додатка.

Фраземи у ролі означень становлять собою різноструктурні одиниці, що характеризуються узагальненим категоріальним значенням якості. Фразеологічні означення – це синтаксично залежний від субстантивного виразу компонент формально-граматичної структури речення, який виражає непередикативну ознаку предмета (особи). З метою комунікативної актуалізації вони можуть виділятися позиційно та інтонаційно, тобто трансформуватися у відокремлені означення: «*Гостра на око, стара підгледіла...*» [48, с. 64].

Фразеологічні одиниці можуть виконувати роль означення як узгодженого, так і неузгодженого. у функції узгодженого означення виступають лише фразеологізми з компонентами прикметникової парадигми. Такі фраземи здебільшого вступають у семантико-синтаксичні відношення з іменниками-назвами особи, характеризуючи різні її властивості, рідше вони виражають певні ознаки предмета, неособи, наприклад: «*Гарячий серцем, світлий головою, простий лицем, з усмішкою ясною, він (Бойченко) і тепер стоїть переді мною...*», «*Ні жива ні мертва Марія важко переводила подих...*» [48, с. 74].

Функцію неузгодженого означення виконують фразеологізми, співвідносні за семантикою із прикметниками. Зі структурного погляду, вони являють собою прийменниково-іменникові сполуки: «*Я не можу тут бути інженером зі сторони...*», дієслівні конструкції: «*Я забуду свою обіцянку держати себе в руках і зовсім скисну*», іменникові конструкції: «*Там були зовсім інші люди – безстрашні, кмітливі, на всі руки майстри*» [48, с. 115] та ін.

Фразеологічні одиниці, що мають оцінне значення, можуть функціонувати у структурі речення у ролі відокремленої прикладки: « – В мене... може, десь видереться якась рідня – *десята вода на киселі*, – сказав Грицай» [48, с. 156]. Фразема у функції прикладки становить більш

самостійний щодо означуваного члена компонент речення з інтонаційним відокремленням.

Серед фразеологізмів, що займають синтаксично автономну позицію, можна виділити декілька їх різновидів: **звертання, вставні та вставлені конструкції.**

Фразеологічні одиниці у ролі звертань виступають як назви адресата мовлення: «*Дурень набитий!* Не міг об'явитися...», «То чого ж ти, *Хомо невірний*, не напишеш...» [48, с.78].

Фразеологічні одиниці як вставні конструкції виражають ставлення до повідомлюваного з погляду достовірності, сумніву, припущення, способу оформлення думок тощо, наприклад: «*одним словом*, пане Клумак, ми ухвалили негайно скликати сейм...» [56, с. 452].

Фразеологічні одиниці функціонують і у ролі вставлених компонентів, які виражають додаткові повідомлення чи побіжні принагідні коментарі: «Я як зачув оте змагання, то у мене аж мороз поза спиною посипав, і – *дай боже ноги!* – мерщій хильки та хильки» [48, с. 213]. Поширеною функцією фразеологічних вставлених конструкцій є уточнення, роз'яснення або доповнення предметного змісту основного речення.

1.7. Художня проза Володимира Лиса як особливе явище української літератури

Проза Володимира Лис, на думку літературознавців, репрезентує якісно нові аспекти національного письменства; її вивчення в контексті естетично-філософських параметрів неомодернізму та екзистенціалізму визначають одним із важливих завдань сучасного літературознавства. Творчість письменника цілісно не аналізувалася, досі дослідники (В. Агеєва, О. Герасим'юк, О. Забужко, І. Зінчук, О. Клименко, О. Кравчук, В. Погорецький, Роксоляна Свято, Л. Якимчук та ін.) окреслювали загальні проблеми його творчого доробку.

Цікаво, що відомі громадські діячі, літературознавці, письменники по справжньому захоплюються талантом майстра слова з Волині. Про це говорить сам автор: «Дуже хорошого листа написав мені анатолій Дімаров. Він прочитав «Століття Якова» і надіслав такий відгук: «Володимире, несучи до суду позов. Маю 90 років, одне око, а ви змусили, не відриваючись, читати цілу добу»».

Олександр Клименко напівіронічно зауважує: В. Лис «уміє писати романи і виборювати призові місця у літературних конкурсах» [69, с. 2]: премія на республіканському конкурсі творів про молодь за повість «Там, за порогом» (1989), перша премія «Коронації слова» за роман «острів Сильвестра» (2008), перемога у «Гранд Коронації» з романом «Століття Якова» (2010) та чимало інших. у творчому доробку В. Лиса – близько п'ятнадцяти романів. Це – «романи симптоматичні» [69, с. 2] у контексті української масової літератури: розраховані на широке коло читачів, вони свідчать про самодостатнє письмо автора, принциповість його творчого підходу, тому завжди новаторські, багатоаспектні (поліфонічно, наративно, проблемно-тематично, образно тощо), подекуди парадоксальні.

Претендуючи водночас на альтернативність й елітарність, романи В. Лиса – експериментальні, оскільки творчо модифікують мистецькі надбання попередників й інтенсивно засвоюють жанрово-стильові новації («Продавець долі», «і прибуде суддя», «Камінь посеред саду», «Острів Сильвестра», «Іван та Чорна Пантера», «Століття Якова», «Соло для Соломії»).

Особливу увагу дослідників, серед яких – М. Жулинський, О. Забужко, Я. Поліщук, Т. Прохасько, Л. Скорина, привертають романи «Століття Якова», «Соло для Соломії», «Острів Сильвестра», «Іван і Чорна Пантера». Під час презентації роману «Століття Якова» Оксана Забужко сказала: «Це той тренд, у якому українська література збігається зараз із мейнстрімом європейських літературних пошуків, – осмислення й

переосмислення досвіду ХХ століття, який досі залишився непроговорений» [54, с. 3].

Перемога роману «Століття Якова» в конкурсі «Коронація слова – 2010» зумовила появу низки емоційних відгуків. Відомий телеведучий андрій Куликов, прочитавши рукопис, сказав: «Мені пощастило, що був членом журі «Коронації слова» – інакше ще довго міг би не прочитати «Століття Якова». Шкода, що цей роман не може мати продовження. але далі буде Володимир Лис» [94, с. 5].

У статті «Поетика жанру сучасного історичного роману (на матеріалі романів Василя Шкляра «Чорний ворон» та Володимира Лиса «Століття Якова»)» Ганна Кривопишина називає В. Лиса майстром сюжетобудови та аналізує особливості творення хронотопу в зазначених романах [1, с. 100]. авторка наголошує на тому, що точність психологічних характеристик, сюжетна насиченість тексту, широкий спектр емоцій, посилена увага до мотивації вчинків головного героя – Якова Меха, зображеного крізь призму важливих історичних подій, – це маркери белетристичного тексту. Проте вона зазначає, що типовий набір художніх прийомів у творі В. Лиса набуває індивідуальних ознак, і це виводить його на інший рівень, забезпечуючи стійкий читацький інтерес та спонукаючи до наукової рецепції. Цінність цього дослідження полягає в тому, що дослідниця, окрім суто змістових критеріїв, значну увагу приділяє формальним, торкаючись і внутрішніх, і зовнішніх жанротвірних чинників: «Взаємовплив жанрів історичного роману та родинної саги з мелодраматичними колізіями – прикметна ознака стилю аналізованого твору» [1, с. 101].

Олександр Клименко, звертаючи увагу на роман «Століття Якова», визначає місце письменника в координатах «маскультури». Дослідник констатує дві площини сучасної української літератури – елітарну та масову, – зазначаючи, що «масовізм» активно повертається.

Гуманістичне письмо Володимира Лиса змушує говорити про роман «Століття Якова» зі серйозною повагою» [82, с. 43]. З останньою тезою не можна не погодитись, адже майже всі письменники та критики заявляють, що «обов'язковою умовою життя сучасної національної літератури є наявність у ній бестселерів» [82, с. 44] – оригінальних жанрових утворень, достойних у художніх параметрах. Значну увагу дослідник приділяє творчості В. Лиса в координатах бестселера, тим самим обґрунтовуючи популярність його романів.

У рецензії «З цього можна зробити насправду добрий сценарій, або Деякі міркування про триумфальний роман Володимира Лиса» [86, с. 86] Роксоляна Свято розглядає романний доробок В. Лиса з іншого ракурсу, зосереджуючись на стилі, сюжеті, мові та символах, а також далі досліджує феномен популярності романів, зазначаючи, що письменник ущільнює романну канву в такий спосіб, неначе знімає кіно, у якому наявне авантюрне, психологічне й містичне начало, наявні якості-риси детектива та екшена, водночас його романи заряджені такими привабливими для людської свідомості константами, як динаміка інтриги, філософічність, інколи містика, як-от в «Івані та Чорній Пантері».

У передмові «Кант для Соломії» до роману «Соло для Соломії» Тарас Прохасько зауважує: «Величезна цінність роману «Соло для Соломії» полягає в тому, що він є історією цілого людського життя – від початку і до кінця. Нам дуже часто бракує саме такої картини світу. адже тільки знаючи всю історію людини, можна зрозуміти, чому і як вона чинить у кожному окремому епізоді свого тривання. До того ж історія Соломії тільки називається солом. Насправді в романі все так, як у найсправжнішому житті, коли біографія одного не віддільна від біографії тих, хто поруч. і поруч не фрагментарно, а глибоко, неперервно і довго» [85, с. 6]. Він виділяє головні чинники, які забезпечують популярність творів В. Лиса:

художня майстерність автора, урахування психології і смаків масового читача, роман як життєпис.

У монографії «ревізії пам'яті» Ярослав Поліщук рецензує роман «Століття Якова». Зокрема, у розвідці «Пан і бранець часу» він зазначає, що «головний герой роману «Століття Якова» стає на прою зі своєю епохою. Фактично він змушений боротися супроти історії, героїчного чину і більшою мірою уособлює типовість, ніж особливість. Селянський син і сам селянин, він радше схильний пасивно переносити ті зміни, які наворожила доля. Зазвичай Яків не бунтує й не протестує проти загальних правил чи норм – ані морально-звичаєвих заповідей, за якими живе його волинське село, ані накинута владою (байдуже, довоєнною польською чи повоєнною радянською, чи навіть сучасною українською) законів і повинностей. Він відрухово переміщується в фарватері свого часу, нічим особливим не виділяючись із загалу. Проте сама епоха раз у раз наздоганяє героя й переслідує його, а позаяк це повторюється багатократно й регулярно, то складається враження, ніби Яків мимовільно втягується в фатальну гонитву, в підступну гру з долею, у смертельний танок» [74, с. 87–88].

Автор відзначає складну модель персонажа в романі, яка будується на бінарних опозиціях, тому багатоплощинність характеру Якова Меха визначають внутрішня боротьба й хитання, психологічні зсуви в екстремальних ситуаціях, контroversійні відчуття, коли персонаж балансує на межі компромісу та зради, служби й колаборантства.

Романістика В. Лиса демонструє дотичність до естетики постмодернізму, тому є об'єктом пильного літературознавчого аналізу власне в межах постмодерністського дискурсу. С. Підпригора (стаття «Вбудована» драма в жанровій структурі роману: «острів Сильвестра» Володимира Лиса» [74, с. 3] досліджує особливості авторського моделювання драми в жанровій структурі роману «Острів Сильвестра» та окреслює її смислове навантаження в ідейному задумі твору.

Роман «острів Сильвестра» В. Лиса свого часу став предметом активного обговорення в інтернеті (М. Довгалюк, В. Лис та ін.), зокрема його жанрово-стильові ознаки, традиційність і новаторство митця в ньому. С. Підпригора обґрунтовує жанр «острова Сильвестра» як притчевий роман-пазл, де читач подорожує «лабіринтами» свідомості та підсвідомості персонажів і нелінійного тексту. Текст складається з трьох частин: «Тіло», «Душа», «Порятунок», що спрямовує його рецепцію до деструктивного світовідчуття людини початку ХХІ ст., суголосного з міфопоетичними моделями есхатології та апокаліпсису.

Особистість, переживаючи внутрішній апокаліпсис, прагне до порятунку тіла та душі, бо від цього залежить її подальша доля, розуміння власного призначення. Наповнюючи роман постмодерністською чуттєвістю, письменник художньо осмислює проблему розщеплення психіки, що призводить до божевілля, відтворює потенціал несвідомого, звертається до суїцидальних мотивів. Це дає підстави дослідникам говорити про авторський експеримент у жанровій організації твору.

Постмодерністська поетика роману «острова Сильвестра» увиразнюється за допомогою «авторських містифікацій через уключення у твір філософських розмов зайців, оповіді-притчі про діяння ченця Сильвестра Печерського, що датується 1175 р. і складає третій розділ книги – «Порятунок».

В експериментальному романі «острів Сильвестра» автор акцентує увагу на самотності кожного персонажа у світі та пошуках ними сенсу буття. Він організовує п'єси як розмови, діалоги між носіями протилежних поглядів на життя, причому жоден із них не є правильним, а швидше, викривленим та «несправжнім», «замаскованим» (Сильвестр, Ніна, Яніна, Олег, Ліда). В останній «вбудованій» драмі («П'єса уяви на 1 дію, 1 картину (Ніч, жінка, дитина)») автор домінантну депресивну емоцію змінює на

оптимістичну, моделюючи шлях до спасіння душі й тіла через істинну любов до ближнього (наприклад матері до дитини) [6, с. 10-11].

Володимир Лис – найбільш знаний і продуктивний письменник сучасної української літератури, талановитий майстер прозописма, який, оперуючи значними історичними знаннями, активізує національну й культурну пам'ять читача крізь призму духовних орієнтирів, синтезуючи національні та загальнолюдські цінності. Цілком закономірно це свідчить про посилення наукового інтересу до прозових текстів автора, особливо на рівні їхньої глибинно-чуттєвої структури (психологічно-філософські переживання, авторські роздуми, пошуки власного «Я» персонажів, їх прагнення, мотивації, світосприйняття тощо), про спроби контекстуального осмислення ознак індивідуальної стильової майстерності та літературознавчої інтерпретації жанрових структур художньої епіки письменника.

РОЗДІЛ 2.

ХАРАКТЕРИСТИКА ФРАЗЕОЛОГІЧНОЇ СИСТЕМИ РОМАНІВ «СТОЛІТТЯ ЯКОВА», «СТАРА ХОЛЕРА», «СОЛО ДЛЯ СОЛОМІЇ», «ДІВА МЛИНИЦА»

2.1. Генетична класифікація ФО

Одним із актуальних завдань фразеології як науки є систематизація різноманітного фразеологічного матеріалу, вироблення наукових принципів його диференціації. Беручи за зразок ті чи інші ознаки фразеологічних одиниць, дослідники запропонували ряд класифікаційних схем, які стали широко використовуватися у науковому обігу. Залежно від того, який принцип покладено в основу кожної з класифікацій (семантичний, стилістичний, структурний, граматичний, генетичний), розрізняють відповідні їх типи.

У досліджених творах Володимира Лиса одним із основних засобів творення художніх образів є фразеологічні одиниці, які ми будемо розрізняти за декількома класифікаціями: генетичною, за морфологічним вираженням смислової домінанти та за класифікацією фразеологічних одиниць відповідно до виконуваних функцій.

За генетичною класифікацією фразеологічний матеріал групують за джерелами походження. Найбільш детально вона представлена в дослідженнях академіка Л. Булаховського.

Дослідник окреслив такі групи:

- 1) усталені вислови з народної мови (прислів'я і приказки, а також анекдоти та жарти);
- 2) професіоналізми, що набули метафоричного вжитку;
- 3) біблійні та євангельські вислови;

- 4) численні ремінісценції античної старовини;
- 5) переклади поширених іншомовних висловів;
- 6) крилаті слова поетів і письменників;
- 7) влучні фрази видатних людей [34, с.102].

Генетична класифікація надзвичайно корисна з погляду історичного вивчення фразеології кожної національної мови. однак, на жаль, вона не може охопити всі фразеологічні одиниці, бо далеко не завжди можна навіть на основі спеціальних досліджень точно встановити джерело виникнення того чи іншого сталого вислову.

Помітне місце в теоретичних дослідженнях з фразеології посідають класифікації за граматичним принципом. Так, морфологічний підхід до фразеологічних явищ базується на співвіднесеності ФО з певними частинами мови і передбачає визначення лексико-граматичної природи стрижневого слова.

Наприклад, О. Молотков виділяє в цьому аспекті такі лексикограматичні розряди фразеологічних одиниць:

1) **іменникові (субстантивні)** – фразеологізми з узагальненопредметною семантикою, вираженою граматичними категоріями роду, числа й відмінка. у реченні виконують синтаксичні функції підмета, іменної частини складеного присудка або додатка. Називають особу, предмет або явище; відповідають на питання: хто? що? (*наріжний камінь, золота клітка, титанічний труд, зерно мудрості, золоте правило, вовчий апетит, тверда валюта*). Як бачимо, наявність прикметника ще не дає підстав зараховувати фразеологічний вислів до прикметникового розряду;

2) **прикметникові (ад'єктивні)** фраземи, які мають категоріальне значення атрибутивності, здатність виражати статичну ознаку предмета. у реченні виконують функції неузгодженого означення або іменної частини складеного присудка. Називають конкретні ознаки особи, предмета або явища; відповідають на питання: який? котрий? чий? (*на всі руки*

майстер, одним миром мазані, як шовковий, легкий на підйом, мов на шарнірах, собакана сіні, під мухою, кров з молоком). Цікаво, що в таких одиницях досить часто взагалі немає прикметника;

3) **дієслівні** – фразеологізми з узагальненою семантикою процесуальної ознаки, вираженої в дієслівних граматичних категоріях виду, стану, способу, часу, особи. у реченні виконують зазвичай синтаксичну функцію присудка або обставини (форма дієприслівника). Називають дію або стан стосовно особи, предмета чи явища; відповідають на питання: що робити? що зробити? що роблячи? що зробивши? (*поставити на ноги, відбити охоту, рвати жили, впасти в дитинство, проливаючи кров*);

4) **прислівникові (адвербіальні)** – фразеологічні одиниці кількісно або якісно-обставинної семантики, для яких характерна повна відсутність морфологічних парадигм. у реченні виконують функції різних видів обставин. Характеризують дію, стан або ознаку; відповідають на характерні для прислівників питання (*наліво й направо, не на жарт, по лезу ножа, на схилі літ, ні в зуб ногою, в доброму гуморі*);

5) **вигуківі (інтер'єктивні)** – фразеологізми, які виражають різноманітні почуття, не виконуючи номінативної функції. Не виступають членами речення; до них не можна поставити питання (*хай там як, ну і ну, і треба ж, як на лихо, оце так! матінко рідна! ні пуху ні пера!*) Здебільшого такі одиниці мають підвищену емоційну забарвленість.

В усному й писемному мовленні фразеологізми використовуються з цілком чи достатньо виразною стилістичною метою. Мислення, почуттєва сфера людини відтворюється, відображається фразеологізмами сконденсовано, експресивно, глибокозмістовно, яскраво й почуттєво-емоційно. Неемоційних, стилістично незорієнтованих фразеологізмів не буває. За найрізноманітніших мовленнєвих ситуацій вони сприймаються як своєрідні й образні одиниці мовлення. Дослідження функцій фразеологічних одиниць у конкретних мовленнєвих умовах, зокрема в художніх текстах, дає

можливість чітко визначити їх стилістичне навантаження, повніше розкрити й особливості самих фразеологізмів [6, с. 17].

В. Ужченко і Д. Ужченко виділяють такі стилістичні функції фразеологічних одиниць у сучасній українській літературній мові:

1) **оцінна функція** – функція, що надає фразеологізму відтінку схвалення, прихильності, співчуття або навпаки – осудження, зневаги або несхвалення;

2) **емоційно-експресивна функція** – функція вираження позитивних чи негативних почуттів, що характеризують психічний стан мовця, передбачаючи існування додаткового стилістичного колориту;

3) **функція передачі внутрішніх якостей персонажа;**

4) **функція відтворення внутрішнього стану персонажа;**

5) **функція портретної характеристики, зображення зовнішнього вигляду людини;**

6) **функція мовної характеристики персонажа:** фразеологізми виступають своєрідними «міченими атомами» мовлення персонажів; їх кількість, групування й авторські акценти маркують і сам літературнохудожній образ. репродукція особливостей мовлення персонажа без авторського коментаря стає прямим джерелом інформації для читача.

Сприймаючи мовлення персонажа, читач не тільки звертає увагу на пряме значення виголошеного героєм, але й усвідомлює підтекст реплік, розуміє, чому, з якою метою їх вимовлено. Представлення у творі реплік героя без коментарів автора дозволяє читачеві скласти власне враження про персонаж, скласти своє до нього відношення.

7) **функція синонімічного увиразнення експресії, створення градації;**

8) **функція сюжетної основи** (зіткненням термінів контекстного оточення з омонімічними компонентами розмовного фразеологізму створюється малюнок сюжетної лінії, яка й становить предмет оповіді);

9) **заголовна функція**: заголовок, за В. Ужченком і Д. Ужченком, загострює увагу читача на змісті, стисло повідомляє про сам зміст, концентровано відображає головну думку автора, спонукає до прочитання надрукованого, підвищує ефективність засвоєння прочитаного та пояснює культурні константи й фонові знання адресата;

10) **функція заключного акорду**;

11) **функція лаконізації мовлення**;

12) **функція синонімічного підсилення чи нагнітання ознак** (фразеологізми можуть чергуватися із семантично співвідносними одиничними чи повторюваними лексемами, чи вільними словосполученнями, або самі можуть становити синонімічний ряд);

13) **функція створення гумору й сатири** [10, с. 250-262];

Деякі мовознавці виокремлюють ще декілька важливих стилістичних функцій:

14) **функція порівняння**;

15) **номінативна**;

16) **функція створення необхідного колориту** (історичні і соціальні особливості);

17) **евфемістична функція** (заміна грубого, неприємного);

18) **уточнювальна**;

19) **функція антонімічного підсилення**.

Мова творів В. Лиса – неперевершеного майстра слова, як і самі його твори, становить надзвичайно багатий матеріал для подальших мовознавчих студій. Лінгвістичний матеріал, представлений у досліджених романах «Століття Якова», «Стара холера», «Соло для Соломії» та «Діва Млинища», є цікавим і різноманітним.

«СТОЛІТТЯ ЯКОВА» (2010)

Цей надзвичайний твір став відомим широкому загалу після участі у «Гранд-Коронації», яка проходила в рамках ювілейного конкурсу

«Коронація слова – 2010». Беззаперечне та одностайне рішення журі принесло роману Гран-прі, а ім'я Володимира Лиса викарбувалося поряд з іменами метрів української літератури.

Сюжет розповідає нам про Якова – поліського українця, який за свій вік пережив владу п'яти держав: російської імперії, української народної республіки, Польщі, гітлерівської Німеччини та радянського Союзу. Свою ж старість він зустрічає вже у незалежній Україні, озираючись на весь пережитий досвід. Спомини чоловіка та події у реальному часі склалися у три сюжетні площини. Перша лінія – життя протягом останнього столітнього року, друга – за п'ять років до того, як головний герой рятує наркоманку Олену, і третя – протягом усього двадцятого століття.

Художню прозу прикрашає та довершує вживання справжнього західнополіського діалекту, який і до цього часу можна почути на території Волині та частково на Рівненщині. епос-біографія наповнені драмою, особистими трагедіями, війною, любов'ю, переживаннями за долю коханих, близьких, а також спогадами про полон. Цей твір насичений лірикою та складними психологічними моментами, які наповнюють читача та спонукають пережити разом з героями усі життєві повороти.

«СОЛО ДЛЯ СОЛОМІЇ» (2013)

Роман «Соло для Соломії» Володимира Лиса можна назвати кращою в історії сучасної вітчизняної літератури родинною сагою. Це єдиний за останній час приклад тексту, в якому змальовано зміну часів, режимів, звичаїв, української самоідентифікації крізь призму життя кількох поколінь з однієї сім'ї. і хоча ключова постать твору одна – Соломія Рошук, про життя якої від народження до старості розповідає автор, її доля невід'ємна від біографій своїх родичів. а тому є живим дзеркалом, у якому відображається численна родова гілка.

Оригінальність сюжету буквально змушує ковтати роман якщо не цілим за раз, то принаймні здоровенними куснями. і хоча фабула твору

доволі звичайна – життя звичайної сільської жінки – та вона майстерно обіграна химерними життєвими колізіями й уплетена в історичні перипетії: прихід советів, утворення УПА, війна, доба колективізації тощо.

Вдалися Володимиру Лису психологічні тонкощі та нюанси з висвітленням головної героїні, адже це перша спроба в його творчості писати про жінку. Припускають, що порівняно зі «Століттям Якова» писати про Соломію було значно важче, адже, навіть маючи неабиякий талант, зобразити на тлі епохи чоловіка куди простіше, якщо ти і сам чоловік. а для філігранного складання образу жінки слід було навчитися міркувати, діяти та сприймати світ, як жінка. Жінка у романі постає в різних, часом полярних, іпостасях: святої, повії, незнайомки, матері, сестри, подруги, коханки; реалізується у багатьох вимірах: в соціумі, сім'ї, власному внутрішньому житті.

Не можна не відзначити також досить велику кількість характерів, представлених у творах «Соло для Соломії», – вони є нестандартними, незвичними, такими, які могли бути тільки в ту епоху і для нас нині є чимось на кшталт ретроекзотики.

Роман досить густо населений і відбиває практично всі типажі українського села минулого століття. автор дуже добре показує на контрасті світлу та темну сторону життя, де у ньому правда, а де – ілюзія. Саме така особливість подання твору спонукає автора до використання яскравих мовних та художніх засобів, влучних образних порівнянь і фразеологізмів.

Завдяки універсальності теми, за допомогою якої Володимир Лис звертається до загальнолюдських цінностей та апелює до емоцій та світосприйняття пересічного читача, письменнику вдалося створити книгу-епоху, історичний зріз часу, сагу про країну в мініатюрі. Твори саме з таким посилом чомусь надовго застряють у свідомості і змушують нас час від часу їх перечитувати та переосмислювати по-новому.

«СТАРА ХОЛЕРА»

Володимира Лиса називають золотим письменником України. Автор, як пише, то не лише про зовнішній світ, події і діяння, а й про внутрішній. У деяких епізодах почування, емоції його героїв проступають на перший план. Тому поруч із «золотим» я поставила б прикметник «чуттєвий». а ще в «Старій холері» він вміло описує історію двох поколінь. і ті словесні прийоми, які використовує, абсолютно відповідають духові і періоду. Немолоді персонажі, що все життя прожили в селі, говорять і навіть думають отими колоритними діалектизмами, що більше ніде й не зустрічаються. а які діалоги вони ведуть між собою! Кожне слово – фарба в цілісній картині. і нічого в ній немає зайвого або порожнього. Міркування і поведінка сучасного покоління теж підкреслені образно. В них можна впізнати власні сумніви, мрії, почуття. Словесна канва твору складається не лише з яскравих діалектизмів, а й фірмових, навіть не авторських, а слівців його персонажів. Вони роблять їх образи повновидними, об'ємними. і мені подобається, коли вони говорять і думають так, як ми. а не згідно правил, за якими одне слово має повторюватися лише раз в одному абзаці. інакше - тавтологія, не приведи Господи. Така мова надає роману ритмічності, душі, ніби він сам перетворюється на живу істоту. Я насторожено ставлюся до українських прозаїків-сучасників, особливо тих, хто пише про сучасність. Її і так вистачає у реальності. Проте «Стара холера» Володимира Лиса наштовхує на бажання прочитати ще щось із резерву цього золотого і чуттєвого письменника. У романі «Стара холера» він вправно змальовує історію двох поколінь. І всі словесні прийоми, які використовує у творі, абсолютно відповідають духові і періоду. Немолоді герої, мешканці села, говорять і навіть думають колоритними діалектизмами, що більше ніде й не зустрічаються. А які діалоги вони ведуть між собою!

«-Мо, доки разом ото валандаємось, то стара карга й побоїться зі своєю косою підходити.

- *Хлопи, а щось то Тихіського зновика нима...*» [2]

Кожне слово – фарба в цілісній картині. І нічого в ній немає зайвого або порожнього. Думки і поведінка сучасного покоління підкреслені образно. У них впізнаємо власні сумніви, мрії, почуття. Словесна канва твору складається не лише з яскравих діалектизмів, а й фірмових слівців, сленгу його персонажів: *«І втріскався? Ну, блін Лізко, ти відьма. Не в смислі мармизки, тут у тебе порядок, а в смислі удачі. Баба- фортуна не всім так усміхається. А тебе, заразу таку, ще й за ручку взяла. І веде у світле майбутнє...»* [2]

Вони роблять їх образи яскравими, сучасними, об'ємними. І мені подобається, коли вони говорять і думають так, як я. А не згідно правил, за якими одне слово має повторюватися лише раз в одному абзаці. Інакше - тавтологія, не приведи Господи. Така мова надає роману ритмічності, душі, ніби він сам перетворюється на живу істоту. Я насторожено ставлюся до українських прозаїків-сучасників, особливо тих, хто пише про сучасність. Її і так вистачає у реальності. Проте «Стара холера» Володимира Лиса наштовхує на бажання прочитати ще щось із резерву чуттєвого письменник.

Виходячи з того, що фразеологізми є частиною словникового складу мови, В. Жуков вважає актуальним вивчення фразеологізмів як засобів художнього зображення, яким притаманна велика виразність [5].

За твердження І. Чернишової, однією з найважливіших проблем у фразеологічних дослідженнях є вивчення функціонування фразеологізмів, закономірності їх мовленнєвого вживання [20, с. 40].

Здатність фразеологізмів до реалізації значень закладена в їх природі [1].

Алефіренко М.Ф, розглядаючи використання фразеологізмів у сфері гумору, іронії та сатири, називає три види стилістичних позиції, що базуються на

1) багатоконтрастності,

2) образній мотивованості значення, що дає можливість використовувати їх з метою подвійної актуалізації,

3) наявності стилістичної маркованості фразеологізмів за трьома компонентами стилістичного значення: функціональним, нормативним і емоційно-експресивним [4, с. 48-62].

Кожен письменник неповторний у своїй творчості, у використанні тих чи інших одиниць, в тому числі фразеологізмів, у прийомах їх використання, а особливо в спробах введення фразеологізмів в текст, в конкретних формах їх трансформації [15, с. 23].

Заміна компонентів є одним з найрозповсюдженіших стилістичних прийомів використання фразеологізмів у художніх творах. В основі заміни можуть лежати різні зв'язки між традиційним і новим компонентами: синонімічні, тематичні та ін. При цьому всередині фразеологізму відбуваються різного роду семантичні перетворення. Це можуть бути незначні уточнення і навіть повна зміна значення фразеологізму.

Характерно, що нові якості не витісняють первинного змісту фразеологізму, а співіснують з ними. Оновлений таким чином фразеологізм викликає нові асоціації.

Усяке перетворення, в тому числі і заміна компонентів фразеологізму, розраховане на ефект оманливого сподівання: з'являється неочікуваний елемент з притаманним йому певним потенціалом впливу на читача. Я. Баран вважає, що цей потенціал вимірюється співвідношенням значимості взаємозамінних компонентів: чим далі вони розташовані один від одного в системі мови, тим більше додаткового смислового навантаження несе новий компонент [1, с. 138-140], і, відповідно, тим вищий бажаний стилістичний ефект.

Текст твору В. Лиса «Стара холера» буквально насичений фразеологічними сполуками, як вже було зазначено вище, у фразеологізмах показано душу народу, гумористичне ставлення до проблем, негараздів.

Завдяки влучним висловам формувалось ставлення на певних людських вад, показано багаторічний життєвий досвід.

лід зауважити, що фразеологізми виконують найрізноманітніші стилістичні функції: заголовну, оцінну, емоційно-експресивну, функцію створення сатири й гумору та ін. [16].

Заголовна функція. Ініціальна позиція заголовка має суттєве значення для встановлення контакту з читачем-адресатом. Поряд з нейтральними заголовками й заголовками, у яких подається тема (гіпертема), уживаються експресивні заголовки (фразеологізми, прислів'я, крилаті слова, рекламні гасла тощо). Виразові якості фразеологізмів, конденсація думки, афористичність, образність, експресія спричинюють використання їх у заголовній функції. Цікавою є назва твору В. Лиса «Стара холера», фразеологізм *«стара холера»* [37 с. 425] – вживається не як назва довготривалої хвороби, як дехто може подумати, а набуває нового цікавого звучання – *«кохання, яке ходить довго світом, і зводить з розуму людей»*: *«А знаєш Адамцю, озвалась вона ще через десяток – другий тяжких повільних кроків. – Тато мій покійні казали, що стара холера – то любов, яка ніяк померти не здатна. Того й по світу ходить, людей зораблює. До кого у вічі заглядає, той довго жити буде, бо його душу насінням особінним засіває»* [2].

Заголовок як сигналізатор змісту певного матеріалу:

- 1) загострює увагу читача на змісті;
- 2) стисло повідомляє про сам зміст;
- 3) концентровано відображає головну думку автора;
- 4) спонукає до прочитання надрукованого;
- 5) підвищує ефективність засвоєння прочитаного;
- 6) розвиває культурні константи, фонові знання адресата [16].

Оцінна функція. Фразеологізми викликають у читача (слухача) певне ставлення до зображуваного, дають йому оцінку – позитивну чи

негативну. Це може бути схвалення, прихильність, співчуття чи захоплення, або навпаки, несхвальне ставлення, осуд, відразу чи зневагу викликають фразеологізми: = *жилося йому вельми не солодко* [2 с.22] – труднощі; = *зрозумів, що тут ніхто, п 'яте колесо до воза* [3 с.27] – непотрібність; = *зігріти «дурочку з переулочка»* [24 с. 242] – прихилити когось до себе; = *бунт малої сошки* [24 с. 248] – невпевненість у результаті; = *улюблениця долі* [31 с. 341] – шанс на успіх;

Емоційно-експресивна функція. Емоційні мовні одиниці також містять компонент оцінки, виражають позитивні чи негативні почуття, характеризують психічний стан мовця, передбачаючи існування додаткового стилістичного колориту [18]. Емоційне завжди експресивне. В основі експресивних мовних одиниць лежать соціопсихологічні та власне мовні критерії оцінки виражальних засобів. Експресія з'являється там, де є можливість зіставлення, посилення певних ознак на основі протиставлення [8]. = *ні кола, ні двора, ні лиця, ні до кравця.* [1 с.11] – бідність, невиразність образу; = *спробує вирватися із золотої клітки* [34 с. 380] – зміни;

Функція створення гумору й сатири [16]. Деякі звороти, зазначав С. Караванський, додають мові «неповторного, тільки їй властивого колориту» [11]. = *явився не замочився* [8 с.79] – раптовість; = *в'юнком в'єшся, хвостом по воді б'єш* [15 с. 153] – ретельно працювати; = *багатенький Буратіно* [34 с. 389] – «заможний»; = *хатина на курячих лапках* [37 с. 419] – бідність;

Функція передачі внутрішніх якостей персонажа. [16]. = *крутнутись на одній нозі* – бути моторним, швидким [1 с.3]; = *слівцем до лавки прибитий* - знітитися [1 с.8]; = *та ти й мухи не образиш* [8 с.81] – невпевненість; = *виглядає з- під спідниці* [13 с. 134] – нерішучість, хитрість; = *не сунути свого носа, куди не слід* [20 с. 206] – скромність; = *як воша за кожуха триматися* [22 с. 230] – набридливість;

Функція відтворення внутрішнього стану персонажа [16]. = *закипав як те молоко* – спокій, який перестає у певну емоцію [1 с.15]; = *надалі тримати марку* [20 с. 209] – впевненість; = *крутитимеш коровам хвосту* [4 с.34] - **без**

= *Роман збився на манівці* [4 с.38] – невизначеність; = *співало серце* [13 с. 129] – радість; = *пелена спадає з очей* [17 с. 178] – правдива інформація; = *кричиш, як недорізаний* [19 с. 195] – агресія; = *мурашки побігли по спині* [21 с. 213] = *лежала сама не своя* [36 с. 406] – хвилювання; = *але й ми не ликом шиті* [24 с. 256] – впевненість; = *покидала палац сама не своя* [29 с. 313] – хвилювання; = *йти своїм шляхом* [29 с. 324] – = *тримай хвоста пістолетом* [30 с. 330] – впевненість; = *вперше напився до чортиків* [32 с. 349] – страждання; = *мчався на крилах* [33 с. 374] – швидко плинув; = *скласти лапки та крильця* [34с.383] – зневіра; = *і серце моє не плаче* [35 с. 396] – спокій; = *з мене порошно посиплеться* [37 с. 417] – старість.

Функція портретної характеристики, зображення зовнішнього вигляду людини [16]. = *бити дрижаки* [6 с.52] – хвилюватися; змерзнути ;= *очі розширилися, здавалося, вилізуть із орбіт*[6 с.58] – здивування; = *Ліза зрозуміла, що він запав на неї* [8 с.76] – справити враження; = *Єва засміялась на всі зуби* [9 с.89] – реготати; = *зміїлася посмішка* [12 с. 119] – хитрість, улесливість; = *Єва продала рештки своїх зубів* [17 с. 172] – усмішка; = *наводить марафет* [20 с. 209] – прикрашати себе; = *висолопила свого язичка* [32 с.347]; = *портрет Лізи з висолопленням язиком* [34 с. 391] – насмішка; = *сяяв мов сто свічок* [36 с. 404] – посміхався;

Функція мовної характеристики персонажа. Фразеологізми виступають своєрідними «родзинками» мовлення того чи іншого персонажа. їх кількість, групування, авторські акценти вирізьблюють і сам літературно-художній образ [18]. = *петляючи, як той засць* [15 с. 150] – плутанина; = *рота все поклади, розжуй* [15 с. 157] – деталізація; = *посіяв Роман чортополох на мою голову* [17 с. 180] – сумніви; = *не все кішці масниця* [22 с.

225] – наслідки вчинків; = *мова лилась медом* [27 с. 288] – улесливість; = *мильна опера* [33 с.371] – щось непотрібне, нецікаве; = *зібрати манатки* [34 с. 385] – зібрати одяг; = *але ви – те, тойво, не сійте гарячку* [37 с. 416] – спокій.

Функція синонімічного увиразнення експресії, створення градації. Часом це малопомітні, невимушені посилення інтенсивності дії -- навіть у межах одного речення, - які ледь окреслюють зіставлення різних внутрішніх форм і зашифрованих образів [18]. = *за тридев'ять земель* [8 с.74] – далеко;

= *узнаєш, по чім сотня гребінців* [10 с. 107] – велика шкода; = *підійматися на сьоме небо* [11 с. 111] – високо; = *птаха не його польоту* [17 с. 175] – перебільшення; = *одна торрічеллієва пустота* [20 с. 205] – задуха, пустота; = *золота молодь* [24 с. 253] – багатство, шик; = *повні жмені колючого страху* [14 с. 138] – хвилювання, жах; = *Павлина кинула все своє життя до ніг синові* [18 с. 184] – самопожертва; = *дай щось на зуб покласти* [19с. 198] – маленький шматочок; = *зірвала величезний куш* [22 с. 228];= *фортуна не всім усміхається* [30 с. 327] - шанс; = *доживемо до понеділка* [22 с. 233] – невпевненість; = *сир у мишоловці вже просочений отрутою* [23 с. 234] – небезпека;

Функція синонімічного підсилення чи нагнітання ознак. При цьому ФО можуть чергуватися із семантично співвідносними одиничними чи повторюваними лексемами чи вільними словосполученнями, або самі можуть становити синонімічний ряд [18]: = *літа збігли, як швидка вода* – швидкоплинність життя[1 с.17] = *віддала Богові душу* - смерть[1 с.20]; = *кінці віддати* [2с.22] ;= *попрощатися з цим світом і перейти до іншого* [2 с.25] = *Павлинин син варить з мами воду* [7 с.65] – забаганки; = *дмухав, мов на болячку* [7 с.70] ;= *не давала пилинці впасти* [12 с. 117] - опіка; = *Бабо – сказав Адам – Ви теє сієте чортополох* [13 с. 126] – перебільшення; = *велика манація, якби і вкрали* [20 с. 203] – зменшення небезпеки; = *перст*

доли [31 с. 338] – покарання; = *доки обоє топчуть ряст* [25 с. 266] – довго жити; = *поставити останню крапку* [32 с.345] – прийняти остаточне рішення; = *лиха година* [37 с. 415] – хвилювання, негаразди;

Матеріал дослідження дозволяє зробити висновок, що заміна компонентів, особливо тематичних і семантично не зв'язаних між собою, залежить в основному від творчої уяви письменника і служить засобом створення найрізноманітніших стилістичних ефектів. Стилiстичні функції замін розташовуються в діапазоні від незначного підсилення експресивності фразеологізму до переведення його з однієї стилістичної тональності в іншу.

Розвиток фразеології як лінгвістичної науки за останній час поставило перед дослідниками вельми складну проблему – взаємовідношення одиниці фразеологізму із словом. У сучасному мовознавстві існують різні точки зору відносно самої постановки цього питання. Одні вважають фразеологічні одиниці еквівалентами слів, інші указують на їх співвідносність із словом, заміну теорії еквівалентності на теорію співвіднесеного поєднання фразеологізму із словом.

Виходячи з того, що фразеологізми є частиною словникового складу мови, то актуальним стає вивчення фразеологізмів як засобів художнього зображення, яким притаманна велика виразність однією з найважливіших проблем у фразеологічних дослідженнях є вивчення функціонування фразеологізмів, закономірності їх мовленнєвого вживання

«ДІВА МЛИНИЩА» (2016)

Новий роман Володимира Лиса «Діва Млинища» звертає увагу читача на мальовничу місцевість Волині – село Загоряни. Читач з ностальгією мандрує тими ж стежками, що ведуть до річки Мережки, тими ж доріжками від оселі до оселі. раз по раз із сюжету виринають знайомі постаті із «Століття Якова»: баба-шептуха Луциха, брати Вергуни, полька Зоська, щоврятувала селян від спалення під час каральної операції. З нетерпінням чекаєш, що ось зараз вигулькне відоме ім'я Яків і знову занурить в

справжнісіньку сагу людського буття. але це зовсім інша історія. Загоряни для Володимира Лиса як таємниче й містичне селище Макондо для Гарсія Маркеса, як вигадана місцина Йокнапатофа для Фолкнера. але, на відміну від вищезгаданих вигаданих локацій, Загоряни таки існують. Правда назва дещо різниться – Згорани. а Млинище – це «куток» селища. До сюжетного такого різнобарвного полотна щільно вплетена нитка містики. Побутує легенда про Діву Млинища, що постає перед очима жителів села в вирішальний момент їхнього життя: *«То колись дівчина, яку багач сватав з міста, а вона не схотіла, коли силоміць спробував до себе забрати. Вирвалася й до лісу втекла... Тико ж тіла ни найшли... Ну й являється чес од чесу.... Коли порятувати когось хоче»* [4, с.22].

Ця таємнича постать лише тричі (раз на сто років) з'являється у сюжеті: щоб порадити, порятувати й покарати. образ Диви уособлює суспільну мораль селян. Їй вірять та підкоряються. Після її з'яви завжди очікують змін.

Дія твору сягає двох століть, починаючи від наполеонівських часів і до наших днів. До чого тут Наполеон, коли Загоряни в ті часи були під владою Москви? Цілком влучне запитання. але все у творі Лиса має свою виправдану логіку. адже саме тоді відбувається закладка основного сюжетного елемента, точніше розв'язки його фінальної частини. один з героїв тексту перебуваючи разом з військом у Парижі часів наполеонівських воєн знаходить там карту на шкірі. На ній зображені рідні Загоряни разом річкою Мережкою і кутком Млинищем й датована та мапа сімнадцятим сторіччям. Звісно, Панаса Терещука зацікавила знахідка і він привозить її до рідного села. але не відаючи, що з нею робити, просто ховає під стріхою,

щоб через двісті років на неї натрапив місцевий історик і ще довго ламав голову над розгадкою. Ці лінії, лінія карти і Диви Млинища, в сюжеті виконують роль об'єднання прошарків твору як часових так і суспільних.

Сюжет твору сам по собі не монолітний. Він розсипається на дрібніші камінці-історії героїв. Кожна по своєму вражає, закохує в себе, завжди знаходить відгомін у душі. у фокусі тексту – двохсотлітня історія родини Терещуків, надзвичайно розгалужена та детально пропрацьована. Так як «знайомить» Володимир Лис зі своїми героями не вміє, здається, ніхто. Кожен з родичів як цілий окремий світ зі своїм власним мікрокосмом. Спектр пережитого Терещуками досвіду, власне, всі їх долі не можуть не вразити.

Життя повні любові і печалі в однакових дозах. Життя отруєні історією, іншими людьми, врешті решт, собою. Здається, кожен із героїв обрав курс на самознищення через нещасливе кохання, щоб забутись у вічному сні. але автор завжди знаходив вихід і перенаправляв людську тугу в інше русло.

Цікаві долі цікавих людей. Цей текст – подорож у давно відомий світ людських почуттів. Кохання, зітхання, народження, смерть. Здається, вже все давно написано про ці відчуття. але Володимиру Лису вдалося рукою справжнього художника слова додати своїх яскравих фарб, місцями трохи приглушених чоловічою тугою та розмитих жіночими слізьми. Надзвичайно життєвий текст, такий теплий та душевний. Про вічне на Землі, про кохання...

Простежимо детальніше усі вище зазначені способи систематизації фразеологічних одиниць (ФО) у романах Володимира Лиса.

2.1. Генетична класифікація ФО

ФО використані у творі сильно різняться за часом і місцем виникнення, тому на генетичному рівні вони поділяються на такі, що походять:

- з народної творчості (прислів'їв, приказок, пісень, казок), і є найчастіше вживаними автором. Всього знайдено у досліджуваних творах 315 ФО. Зазначимо деякі (у додатку а подано весь перелік): «Звістка була

солодка, як мед, тривожна, як далекий пронизливий звук, що вражає насамперед серце» [3, с.11], «Хтіла тої звістки, аж терпко і гаряче було воднораз, коли вперше про те подумала» [3, с.11], «око, що раптом пропекло наскрізь» [3, с.12], «Я грішити і чинити наругу над маленькою людиною не хочу» [3, с.14], «Дехто вважав її відьмою, а не просто ворожкою і знахаркою (баба таки добре зналася на всякому лікувальному, помічному зіллі), але на середину двадцятих років двадцятого також століття час, коли відьом спалювали на вогнищах або вбивали в груди оскиковий кілок, минув» [3, с.14], «Полізло до голови слово зовсім не очікуване, й те слово було «Степан», і око зновика блиснуло, ведмедеве око, хай і не справжнього ведмедя, а того Маланчиного, а чого б то» [3, с.15], «З вицвілих очей господині, коли підвела їх до гості, раптом проглянула така бездонна далечінь, що Соломії зробилося лячно» [3, с.16], Студент: ніяк не можу, слово побратимам дав» [3, с.17], «Загорєнські баби, як ту історію оповідали, вмивалися рясними сльозами, що не заважало Луциху позаочі відьмою називати та всіяко неїну доньку обговорювати» [3, с.17], «Файна дівка була в Луцихи – дарма, що тоненька, очі, як дві волошки серед макового цвіту» [3, с.17], «Споконвіку давали ім'я за святицями, за тим святим, преподобним, чи ще кимось, на чий день припадали народини» [3, с.23].

- **професіоналізми.** Висвітлено 19 позицій: «Бо народу рота не зашиєш» [3, с.50], «– антоне, ну сама Соломка рішить, як тре', – мама, Соломія-старша спробувала у мову цвяшка, хоть і м'яким голосом, забити» [3, с.86], «а тато тоді без перерви за дідовою мовою плуга поперли» [3, с.87], «Такі в них у хаті діла, брат як ни сокиру, то жменю цвяшків позичає, мати перед невісткою рясний мак сіють, хоть, звісно, найбільший виграш у нього, Павла – його хлопака щоночі Соломчиній розкішниці поклони б'є, аж хекає» [3, с.105], «Намагається проганяти ті думки роботою, тут вони з жінкою – два чоботи пара, два дідька, що за ніч штири поля кукілем вспівають засіяти» [3, с.105], «Тоді, першого свого приходу, Соломія

вирішила взяти бика за роги й сказала, що зараз приготує їм дерунів, хай Світлана допоможе чистити бульбу» [3, с.326], «Пан Зенон явно втрачав позицію» [4, с.31], «Бабам рота не зашиєш справді», – подумав» [4, с.73], «Тико казав Митро, що дочка вперлася, хоч кілля на голові теши» [4, с.199], «Казав Митро, що сердитися почев, бо якби ни сваталися, то й мови нима, а тутка злітаються, як пчоли до цвіту» [4, с.199].

- **Біблійні та євангельські вислови.** Налічено 6 позицій: «– Підуно, руки помію та помолюся, з чистими руками тре', хоч, мабуть, і на правду гріха на душу беру» [3, с.18], «Німець стояв, мов соляний стовп серед зимної пустелі» [3, с.63], «Світ перевертається» [3, с.81], «Содом і Гоморра» [3, с.81], «Вмовили, зрештою, Марусю, і їй судилося принести у свою хату три похоронки, бо ж усі три брати погинули, то роботи теї гіркої не кинула, до кунця війни пронесла свій хрест і важку, повну горягоряниці сумку» [3, с.153], «Крізь ніч, як оглашенне, крізь пітьму, власні страхи й тривоги» [3, с.214], «і тут йому просвітліло у голові, й він прийняв майже Соломонове рішення» [3, с.308].

- **вислови з античної культури.** Знайдено 2 ФО: «Розділ XIII. Гордіїв вузол» [3, с.325]. «Штурханами, паском (десь із років чотирьох), кілька разів аж до посиніння, брутальними словами, позирками, від яких бідолашній Лідці душа ховалася в п'ятки, й хотілося стати маленькою мишкою, яку вона раз бачила під припічком» [4, с.181].

- **з перекладів іншомовних фразеологізмів.** Дібрано 7 позицій: «Ні, без випивки не обійтися, вони ще ніколи не пили удвох, не пили з Васильком, Василечком на брудершафт» [3, с.201], «а те, що він посмів руку підняти, хай на задрипаного, ще гірше, ніж він, кріпак, без кола і двора, зате шляхтича, те може обернутися зле – як не каторгою, то солдатчиною» [3, с.29], «Староста явно почувався не в своїй тарілці» [3, с.29], «Начальство дивилося на те крізь пальці, тим більше, що одна війна змінила іншу, а в перервах і належало забувати про смерті, тяжкі поранення й каліцтва –

полк порожнів і поповнювався новими бійцями на очах» [3, с.55], «Матвій подумав, що, звісно, спершу ліше було переговорити з самою Марисею, та зійде й так, піде ва-банк, як поляки мовлять» [4, с.140], «То вже вона сама надумала звести зі світу крихіточку» [4, с.260].

2.2. Класифікація ФО за морфологічним вираженням смислової домінанти

Істотним компонентом як слова, так і фразеологізму, є граматичне значення. Воно забезпечує можливість включення цих одиниць у зв'язне висловлювання. За співвіднесеністю з тією чи іншою частиною мови ми виділили ФО:

- іменникові (субстантивні, (26 ФО):

вицвілі очі (*«З вицвілих очей господині, коли підвела їх до гості, раптом проглянула така бездонна далечінь, що Соломії зробилося лячно» [3, с.16]), очі, як дві волошки серед макового цвіту («Файна дівка була в Луцяхи – дарма, що тоненька, очі, як дві волошки серед макового цвіту» [3, с.17]), золота дитина («Золота дитина», - думає Соломія» [3, с.31]), твоя правда («– Твоя правда, - зітхає Василько» [3, с.32]), гіркий плач («Тихим, хоч і вельми гірким, був Соломійчин плач, коли вона наступного дня те шкідництво уздріла» [3, с.35]), чисте, як йорданська вода, як сльоза небесна, серце («За цю дитину, що стала йому ріднішою рідної, за її чисте, як йорданська вода, як сльоза небесна, серце» [3, с.44]), довгі язички («Правду, ой правду мовлять злії загоренські язичниці, од їхніх довгих язиків слово, таки носила на той час од Вікентія, панича, в котрого до безтяти закохалася, дитину під серцем, ще тико зернятко маленьке, зерня її тривоги і безумної надії» [3, с.46]),*

рясні сльози (*«рясні сльози в обох» [3, с.79]), з дурної голови («і таки дівчиною, дівчиною йому дісталася, йому, не Петру пришеленкуватому, що до лісу з дурної голови подався» [3, с.105]), два чоботи пара («Намагається*

проганяти ті думки роботою, тут вони з жінкою – два чоботи пара, два дідька, що за ніч штири поля кукілем вспівають засіяти» [3, с.105]), очі, як два буравчики («Дивиться пильно – очі, як два буравчики, а з них розтоплене масло витікає» [3, с.109]), мов нова копійка («– Ти, мов нова копійка, братику, – Соломія» [3, с.118]), сорока на язика сіла («– а сорока часом тобі на язика не сідала?» [3, с.124]), дерев'яний язик («Хрипкий голос застряг у горлі, зробив дерев'яним язика» [3, с.138]), як темна хмара («Василько ходив як темна хмара» [3, с.153]), незвані гості («Як прийшли незвані гості, у сінях та в клуні поставили засідки (знали, виходить, що прийде Петро?), то Софійка до вітру попросилася» [3, с.163]), не для мого гладушка той мед (Не для мого гладушка той мед» [3, с.193]), кішкою зазирати («Ледь Василько до хати, як Вірка тут як тут, кішкою зазирає» [3, с.195]), слово не горобець («Слово, воно, звісно, не горобець, али й не латка, щоб до діла пришивати» [3, с.206]), тарганів повна голова («То ж вар'ятка, тарганів укупі з блохами повна голова» [3, с.213]), за дурної голови і ногам немає спокою («Правду кажуть: за дурною головою і ногам нима спокою» [3, с.214]), як лисиця до курника («До нього Соломія, скрадаючись поза городами, як лисиця до курника, вирушає осіннім надвечір'ям через два дні» [3, с.241]), Гордіїв вузол («Розділ XIII. Гордіїв вузол» [3, с.325]), сотні разів («Сотні разів Панас згадував ту, заради якої пішов на службу» [4, с.55]), золоті руки («– ех, дитинко! Золотеї руки були в діда» [4, с.159]), крапля в морі («...- Писав дещо, та то крапля в морі» [4, с.333]);

- прикметникові (ад'єктивні (44 ФО): *солодка, як мед («Звістка була солодка, як мед, тривожна, як далекий пронизливий звук, що вражає насамперед серце» [3, с.11]), в молоці викупане та росою умите («Про таке личко, як у Соломійки, кажуть, що в молоці викупане та росою умите» [3, с.29]), не дьогтем на лиці мазана («і родина ни дьогтьом на лиці мазана» [3, с.31]), чисте, як йорданська вода, як сльоза небесна, серце («За цю дитину, що стала йому ріднішою рідної, за її чисте, як йорданська вода, як сльоза*

небесна, серце» [3, с.44]), спалахне, мов копиця сіна («Павло кремезніший і спокійніший, розсудливіший, а Петро – тонший, гінкіший, тихий, та часом як спалахне, мов копиця сіна, в яку сірника кинули» [3, с.59]), знетямлена од щастя («Знетямлена од щастя Явдоха, як їх угледіла, кинулася, обнімає, обціловує» [3, с.158]), не вельми на лиці вдатна («Ни вельми на лиці вдатною, то й засиділася у дівках» [3, с.159]), сама не своя («Соломія була сама не своя, геть почорніла й закривавлена, й усе твердила, що то вона вбила Павла, що то вона винна у смерті чоловіка» [3, с.167]), за першого-ліпшого («Хоч бери та тепер, як хтось ще посватається, йди за першого-ліпшого» [3, с.200]), як ошпарений («а як отямився, то вибіг з квартири, як ошпарений, мовби хто гнався за ним чи застав на чомусь гарячому» [3, с.202]), худий, як тичка («Під час танцю в клубі на міській окраїні довгий і худий, як тичка, хлопець сказав: «Ви не ображайтеся, я от придивляюся третій вечір до вас...» [4, с.263]);

- **дієслівні** (вербальні). Найчастіше вживані автором (всього 257 ФО): а): око пропекло наскрізь («око, що раптом пропекло наскрізь» [3, с.12]), сміх покотився під ноги («Сміх покотився під ноги, по улиці, відбився об дерева в садку» [3, с.13]), чинити наругу («Я грішити і чинити наругу над маленькою людиною не хочу» [3, с.14]), віддати Богові душу («Їй стало лячно – здалося, що чоловік не дихає, чого доброго, оддав Богові душу, не спитавши у неї, паніматки, дозволу» [3, с.41]), голос дзвенить («– Довідзенья, пане Казімеж, - сказала, і голос її дзвенів мелодійніше за шкільний дзвоник, і не було в ньому ні краплі сльозинки, як і в сухих очах» [3, с.46]), ловити себе на думці («Якось за роботою Тоня зловила себе на думці, що їй дивно приємно дивитися, як переливаються м'язи Зенькових рук при роботі, як він смішно хекає, коли розрубє колоду, як витирає долонею піт з лоба» [4, с.219]), пливе земля під ногами («Весілля романа з ольгою, тою дівчиною, на якій мав женитися його друг, що спокусив... Варочка відчула, як у неї попливла земля під ногами...» [4, с.239]), пуститися берега («Вона вже пережила

нешасливе кохання, чоловічу підступність, пустилася було берега, а тепер думала, що Бог таки винагороджує за все пержите, за прикрощі, яких зазнала» [4, с.253]), зводити зі світу («То вже вона сама надумала звести зі світу крихіточку» [4, с.260]), зазирати в душу («– і коли ти перестанеш зазирати в душу і все вгадувати! – сердито сказала вона» [4, с.265]), копита відкинути («а то ще чого доброго копита відкине, а попереду ж новосілля і весілля» [4, с.326]);

- **прислівникові** (адвербіальні (75 ФО): терпко і гаряче («Хтіла тої звістки, аж терпко і гаряче було воднораз, коли вперше про те подумала» [3, с.11]), позаочі («Загоренські баби, як ту історію оповідали, вмивалися рясними сльозами, що не заважало Луциху позаочі відьмою називати та всіляко неїну доньку обговорювати» [3, с.17]), споконвіку («Споконвіку давали ім'я за святцями, за тим святим, преподобним, чи ще кимось, на чий день припадали народини» [3, с.23]), не на жарт («антін не на жарт злякався, аж всередині похололо» [3, с.24]), заноза в серці («Бо, можна сказати, в іншого, у того Стьопки-тюхтія зперед носа вкрав, нахрапом взяв. а заноза ж, певно, в серці лишилася» [3, с.25]), без пам'яті («Що мало трапитися – хлопець без пам'яті закохався в їхню дочку» [4, с.252]), від дзвінка до дзвінка («П'ять років відбула, як мовиться, від дзвінка до дзвінка, коли їй запропонували подати заяву на помилування і дострокове звільнення – відмовилася» [4, с.262]), ні словом, ні півсловом («Запевнила, що ні словом, ні півсловом ніколи не дасть знати, хто вона Валерії насправді» [4, с.265]), по вуха («Назар був і так по вуха в боргах» [4, с.330]), з доброго дива («В селі ніхто його не бачив, на кладовище з доброго дива не прийдуть, навіть з тої близької хати, ніхто його не шукатиме» [4, с.330]);

- **вигуківі** (інтер'єктивні (12 ФО): «гав-гав» на те: щоби вам язики поодсихали, губи до цицьок розтяглися, окаянням («Мати Настина тоже гав-гав на те: щоби вам язики поодсихали, губи до цицьок розтяглися, окаянням, то ж розволновалась дочка про гибель молодого мужа, з яким одну тiku

ніченьку й провела, пройшло, і дитина того передчасно на світ появилася, добре, що вижила» [3, с.17]), будь що буде! («Будь що буде», – вирішила вона» [3, с.50]), світ перевертається! Содом і Гомора! (Світ перевертається! Содом і Гомора!» [3, с.81]), людоньки («– Ну ви гленьте, людоньки, вечір у вікна заглядає, оно роботи ще скіко, а ця дівуля парубкам смішки продає» [3, с.85]), холера б їх узяла («Чує моє серце – вернуться, холера б їх узяла» [3, с.86]), і сміх, і гріх, і кукуріку! («– і сміх, і гріх, і кукуріку!» [3, с.218]), ані руш («Вона ж – ані руш» [3, с.225]), та хай би вона вигоріла («То хай би вона вигорела, тая дівка проклята, ци на ній цвіту насіяно, ци то світ клином зійшовся...» [4, с.51]), от тобі хрест («от вам хрест, - Панас розмашисто перехрестився» [4, с.59]).

2.3. Стилiстичнi функцiї фразеологiчних одиниць

В усному й писемному мовленні фразеологізми використовуються з цілком чи достатньо виразною стилістичною метою. Мислення, почуттєва сфера людини відтворюється, відображається фразеологізмами сконденсовано, експресивно, глибокозмістовно, яскраво й почуттєво-емоційно. Неемоційних, стилістично незорієнтованих фразеологізмів не буває. За найрізноманітніших мовленнєвих ситуацій вони сприймаються як своєрідні й образні одиниці мовлення.

Дослідження функцій фразеологічних одиниць у конкретних мовленнєвих умовах, зокрема в художніх текстах, дає можливість чітко визначити їх стилістичне навантаження, повніше розкрити й особливості самих фразеологізмів [6, с.17].

У романістиці Володимира Лиса всебічно відтворені найрізноманітніші психічні стани особистості (самотність, образа, гнів, сум, незадоволення, радість, страх, невпевненість тощо). Багатою є й палітра їх вираження: внутрішній монолог, внутрішній діалог, самоаналіз дії, спогади, підтекст, монолог, психологічний пейзаж, конфлікт тощо. автор зазначає в

героях характерні риси, які створюють хоч і узагальнені, збірні, але виразно індивідуалізовані образи. оскільки прозаїка особливо цікавили моменти душевного життя персонажа, для його письменницької манери характерна не опосередкована передача почуттів героя, у якій вагому роль відіграє і авторська інтонація, і детальний психологічний аналіз [8, с.250-255].

Розглянемо докладніше функціональну стилістичну роль фразеологічних одиниць у розкритті психології героїв творів Володимира Лиса.

2.3.1. Оцінна функція

Фразеологізми викликають у читача (слухача) певне ставлення до зображуваного. Зокрема, за допомогою фразеологізмів автор дає як позитивну, так і негативну оцінку одному й тому ж герою. Схвалення, прихильність чи співчуття викликають фразеологізми: добре зналася, золота дитина, роки брали своє, не з останніх, оком сонце на долоні подає, горить у руках, не промах, оком накинути, в руках золоту пісню співає, не розлий вода, й на холодну воду дмухати, як шовкова, за словом у кишеню не ліз, золоті руки, не нашого поля ягода, хапати зірки з неба, заткнути за пояс, кров з молоком, на руках носити, без кола і двора. розглянемо їхнє вживання у текстах: «Дехто вважав її відьмою, а не просто ворожкою і знахаркою (баба таки добре зналася на всякому лікувальному, помічному зіллі), але на середину двадцятих років двадцятого також століття час, коли відьом спалювали на вогнищах або вбивали в груди осиковий кілок, минув» [3, с.14],

«Золота дитина», - думає Соломія» [3, с.31], «роки брали своє, та навіть за поважних літ...» [3, с.39], «Ну добре, Тимошу й Пилипові гарбузи піднесла, як свататися прийшли, хай, хоть і женихи не з останніх, з хазяйственних сімей» [3, с.86], «і тебе любить, бачу ж, оком сонце тобі на долоні подає» [3, с.88], «Все горить у Соломчиних руках – вариво, пранне,

перебирання насіння, прасування й вишивання» [3, с.105]., «Ну й він не промах – колода за геха полінами розсипається, рубанок на верстаку в руках золоту пісню співає, а кошики в симні самим Павлусем сплетені, як і постолі на літо» [3, с. 133], «Бистра, на язык, правда, гостра, та нихай» [4, с.23], «Вона не варта твого мізинця, і ти ще стрінеш у сто разів ліпшу дівчину» [3, с.334].

2.3.2. Емоційно-експресивна функція

Емоційні мовні одиниці також містять компонент оцінки, виражають позитивні чи негативні почуття, характеризують психічний стан мовця. Емоційне завжди експресивне. В основі експресивних мовних одиниць лежать соціопсихологічні та власне мовні критерії оцінки виражальних засобів. експресія з'являється там, де є можливість зіставлення, посилення певних ознак на основі протиставлення. Емоційно-експресивне забарвлення мають такі фразеологізми: сміх покотився під ноги: «Сміх покотився під ноги, по вулиці, відбився об дерева в садку» [3, с.13] – розпачливий регіт Соломії; вмиватися рясними сльозами: «Загоренські баби, як ту історію оповідали, вмивалися рясними сльозами, що не заважало Луциху позаочі відьмою називати та всіляко неїну доньку обговорювати» [3, с.17] – співчутливий плач жінок-односельчанок; на сьомому небі од щастя: «Соломія, котра вже й на ноги звелася, і почувалася добре, більше того, перебувала на сьомому небі од щастя, дивлячись на своє маленьке диво, що смішно плямкало, притуляючись до теплих маминих грудей» [3, с.23] – захоплення Соломії від доньки; не на жарт: «антін не на жарт злякався, аж всередині похололо» [3, с.24] – переляк антона через побачене; закопилювати губу: «Соломієчка навіть не вмiє довго гніватися, а

коли закопилює губку чи опускає очка, то робить це якось так винуватобезневинно, що мамі Соломії чи бабусі з дідусем, а то й братикам хочеться дочасно перепросити малу винуватицю, що зробила ну зовсім якусь

там дрібною сіньку шкоду, заговорити першими до цього синьоого дива» [3, с.32]

– автор про рису характеру Соломійки; надути губи, розсипати сміх: «Соломійка спершу надула губки, та швидко перегнівалася, сонечком зазоріла, братику в плече носиком ткнулася, а потім подвір'ям дзвінкий сміх розсипала» [3, с.35]

– Соломійка про свої емоції, що змінюються щосекунди; втрачати голову: «Головна з них – ніколи по-справжньому не втрачати голови» [4, с.108] – настанова графині Марії доньці Ліонеллі про чоловіків; ламати голову: «Хай би потім ламали голову, хто це зробив» [4, с.189] – Ліда про «зраду» вчительки;

2.3.3. Функція передачі внутрішніх якостей людини

Залежно від контексту одна й та сама фразеологічна одиниця може позначати протилежні якості персонажа – позитивні чи негативні, беручи на себе функцію передачі внутрішніх якостей людини.

Позитивні якості героїв автор висвітлює через мову персонажів. Так, отець андроній, виявляє прихильність до маленької Соломійки: «За цю дитину, що стала йому ріднішою рідної, за її чисте, як йорданська вода, як сльоза небесна, серце» [3, с.39]. Даючи характеристику голові села, загоренці казали: «Був третій голова спокійним, розсудливим, не кричав, за жінками не ганявся, виписував і ліс, і міг закрити очі, коли якесь дерево-друге самовільно зрубували» [3, с.280]. Про відмінності у характерах двох сестер Марійки та Соломійки автор каже не з осудом, а з інтонацією здивування: «Про таких кажуть – наче не від одного батька» [3, с.266].

2.3.4. Функція відтворення внутрішнього стану персонажа

Для виразності передачі внутрішніх переживань персонажа Володимир Лис використовує чи не найбільше фразеологізмів. Найчастіше

Фо групуються навколо слів «душа» і «серце» як виразників психічного стану людини, її настроїв, переживань та почуттів.

Лексеми «голова», «очі» також часто використовуються автором у контексті Фо на позначення внутрішнього стану героїв: лізти до голови, очі блищать («Полізло до голови слово зовсім не очікуване, й те слово було «Степан», і око зновика блиснуло, ведмедеве око, хай і не справжнього ведмедя, а того Маланчиного, а чого б то?» [3, с.15]), забивати голову («ат, чим він забиває собі голову, чим переймається» [4, с.293]), кров в голову вдарила («Лють зненацька закипіла в Панасових грудях, кров ударила в голову» [4, с.26]), світ заочі («Якась сила змушувала Віталію не підводитися, щоб податися геть світ заочі – з цієї бабиної хати, з цього села, а може, й з цілої землі» [3, с.51]), думки плутаються в голові («Думки плуталися в голові» [3, с.75]), очі з орбіт викочуються («очі його викочувалися з орбіт» [4, с.256]). Почуття страху автор передає фразеологізмами: всередині похололо («антін не на жарт злякався, аж всередині похололо» [3, с.24], «од тої другої думки усе похолодіє всередині» [3, с.116], «у Соломії все похололо всередині» [3, с.144]), мороз по шкірі («– Юде, – сказав німець, та якось так задоволено, що в Соломійки мороз по шкірі пробіг» [3, с.60]; «Легкий морозець пробіг шкірою, полоскотав спину» [4, с.21]), тремтіти, мов у пропасниці («Тремтіла вже, мов у пропасниці» [3, с.60]), лице пополотніло («Його лице пополотніло» [3, с.138]), сковує руки й ноги («Страх сковував руки й ноги, та наче щось веліло йти і йти далі» [3, с.157]), кров застигла в жилах («Застигла кров у жилах. Стала, зрозуміла, що далі не піде, бо страх скував її всю» [3, с.157]), похолоділо в грудях («Похолоділо в грудях. На брата з острахом подивилася» [3, с.228]), кидати в жар («од цієї думки кинуло в жар» [4, с.24]), світ обвалюється («Що світ без неї для нього обвалиться» [4, с.252]).

Зневіра, душевний занепад передають фразеологізми: як темна хмара («Василько ходив як темна хмара» [3, с.153]), замлоїло в грудях («отоді й

подумала Соломія страшну, лячну, аж недобре стало, в грудех замлоїло, думку оту – думаницю, чорною блискавкою зблиснуту серед снігу передвесіннього – хай би вже загинув той чоловік» [3, с.153]), земля пливе

під ногами («Весілля романа з ольгою, тою дівчиною, на якій мав женитися

його друг, що спокусив... Варочка відчула, як у неї попливла земля під ногами...» [4, с.239]).

Щоб описати емоційне піднесення персонажів Лис використовує фразеологізми: терпко і гаряче («Хтіла тої звістки, аж терпко і гаряче було воднораз, коли вперше про те подумала» [3, с.11]), вище сьомого неба («Погладив ледь-ледь, а Соломійка від того доторку опинилася вище сьомого

неба» [3, с.42]), в жар кидає («Зирнула вбік і раптом ні з того ні з сього в жар кинуло. Бо поруч з нею стояв чоловік, що в залі очиськами циганськими наскрізь палив» [3, с.287]), обдавати холодом («Наступна думка спинила його, кинула спершу в жар, а потім обдала льодяним холодом: «Я можу піти до війська, у рекрути, замість Пилипа...» [4, с.44]), на сьомому небі («Левко почувався на сьомому небі» [4, с.278]).

Для характеристики внутрішнього стану, замкнутості, автор влучно підбирає ФО: пропекти наскрізь («око, що раптом пропекло наскрізь» [3, с.12]), застрягти в горлі, дерев'яний язик («Хрипкий голос застряг у горлі, зробив дерев'яним язика» [3, с.138]), утекти від думок («Та зятятість страшила Соломію, бо розуміла, що хоче брат утекти від думок про Руфіну і неїного нагаданого кавалера» [3, с.157]).

Розчарувавшись у дружбі з Руфіною, гірким був плач Соломійки («Тихим, хоч і вельми гірким, був Соломійчин плач, коли вона наступного дня те шкідництво уздріла» [3, с.35]), але, не дивлячись на зраду, дівчинка не тримає на Руфіну зла («Соломійка не тримає на неї зла й каже про те всім» [3, с.83]).

Щиру радість і захват передають фразеологізми знетямитись від щастя («Знетямлена од щастя Явдоха, як їх угледіла, кинулася, обнімає, обціловує» [3, с.158]), спіймати птаха удачі («Вона таки вдруге спіймала свого птаха удачі» [3, с.314]), летіти на крилах («Додому після побачення летів на крилах» [4, с.34]).

Стан закоханості показано у ФО: до безтями («Мине ще трохи часу, і Петрик з Павликом – обоє, дружно – до безтями закохаються в Соломійку» [3, с.32]), захипало в грудях («Щось незнане досі захипало в Соломійчиних грудях» [3, с.112]); тремтіти, як листок на вітрі («Хоч при кожній зустрічі, при кожнім побачення тремтів, як останній листок на вітрі, вдивлявся в лице коханої, випивав її поглядом геть усю» [4, с.35]).

Пригнічений стан передає фразеологізм мов у воду опущений («Ходила кілька днів, мов у воду опущена» [4, с.167]).

Багато фразеологізмів використано для опису внутрішнього стану героїв у романах «Соло для Соломії» та «Діва Млинища». Фо зі словом «серце» передають різні стани персонажів:

- радість: серце з грудей вискакує («і вже не пішла – побігла. Бо серце з грудей от-от вискочить» [3, с.161]);

- душевний спокій: від серця відлягати («На братові каракулі дивилася, й відлягало від серця» [3, с.56], «одлягло од серця, бо зрозумів, що то Мотрунка зі своїм парубком» [4, с.24]);

- незадоволення, злість: кипить у грудях («Лють зненацька закипіла в Панасових грудях, кров ударила в голову» [4, с.26]);

- заздрощі: кольнуло в серці («особливо жінки, хоч декого щось і кольнуло в серці» [3, с.160]);

- приховані почуття: ховати серце на денце («Тільки та все життя проносила (не, вже типерка не) свою таїну в собі, пересилила себе, сховала, як мовлять, серце на денце, а вона виплеснула свої почуття, вчинила тежкий гріх, бо ж у церкві повінчані» [3, с.137]);

- занепокоєння, тривогу: серце чує («Чує моє серце – вернутися, холера б їх узяла» [3, с.86]), серце стислося («Серце стислося ще більше...» [4, с.39]);

- передчуття непоправного: гупає серце, вискочити з грудей («Вона чує, як гучно гупає її серце, готове от-от вискочити з грудей» [3, с.81]);

- образу: різати серце («оте Петрове: «То покликати на весілля не забудьте» неприємно різнуло Соломійчине серце» [3, с.90]);

- почуття провини: заноза в серці («Бо, можна сказати, в іншого, у того Стьопки-тюхтія з-перед носа вкрав, нахрапом взяв. а заноза ж, певно, в серці лишилася» [3, с.25]).

різні психологічні стани також описують фразеологізми з лексемою «душа»:

- злагода, дружність: душа в душу («Ми ж з Павліком з маленства душа в душу» [3, с.136];

- наболіле: вилити душу («Мо', брата збудити, поговорити, вилити душу?» [3, с.173]), відводити душу («Добре, що Явдоха, сусідка, колежанка по ланці, навстріч йшла, постояли, поговорили, трохи відвела душу» [3, с.269]);

- піднесенність: душа співає («– а то ваше діло, – гордо кресонула своїми блакитними очима, а душа заспівала й полетіла на небо, як пташка, котру на волю з клітки випустили» [3, с.84]);

- щедрість і щирість: душа до рук проситься («Тико ту дівку з добрим серцем тре', а тобі, внучко, чоловіка, що сам до рук душею проситься і серцем на свої руки бере» [3, с.87]);

- неспокій, збентеження, страх: щемно на душі («Щемно-щемно на душі у Соломки» [3, с.84]), душа в п'ятки ховається («Штурханами, паском (десь із років чотирьох), кілька разів аж до посиніння, брутальними словами, позирками, від яких бідолашній Лідці душа ховалася в п'ятки, й хотілося

стати маленькою мишкою, яку вона раз бачила під припічком» [4, с.181]);

- приховані почуття: заганяти на дно душі («Все чекання цих, Господи, десяти, чи скільки там, місяців, довгих, нескінченних, тривоги, переживання, страх, муки й солодка надія на те, що здійсниться, здійсниться те, про що думала-гадала, любов, пристрасть-жага, яку заганяла кудись, на самісіньке дно душі, – все вихлюпнулося, прорвалося назовні, затопило її з ніг до голови, здавалося, затоплює сад і весь вечір аж до самісіньких зір, що дивилися з потемнілого та весняного неба» [3, с.162]);

- переживання, страждання: душа плаче («Мо', й нещасніший за неї, бо в неї постраждало тіло, не сперечайся, тіло твоє постраждало, а душу ти сама в комору, у погріб тіло зачинила, тико я знаю, що душа твоя плаче і проситься, аби випустили її на сонечко» [3, с.49]), гіркота в душі («і гіркота хлюпнула йому в душу – Марлен за жодних обставин не пішла б визволяти подругу» [3, с.72]), камінь на душі («Тико камінь з душі ніяк не міг звалитися» [3, с.208]), травити душу («...– Нихай, подожду тиждень-два, ни буду травити Пилипові душу, а там і зашлю старостів до Парасочки» [4, с.39]), скидати камінь з душі («Тико скень з душі камінь» [4, с.148]), зазирати в душу («– і коли ти перестанеш зазирати в душу і все вгадувати!

– сердито сказала вона» [4, с.265]);

- сумніви, вагання: проростати у душі («Соломійка нібито й нагнівалася, али татові слова непомітно стали проростати у її душі» [3, с.88]);

Почуття розгубленості передають фразеологізми: як приском сипнуло («Соломійці знов як приском сипнуло – кому одмовить, а кому – не?» [3, с.59]), жару насипати («у голову наче хто жару насипав» [3, с.62]), як у тумані («Стараючись не бігти, Соломійка як у тумані дісталася місця, де вранці вирував ярмарок» [3, с.76]), сама не своя («Соломія була сама не своя, геть почорніла й закривавлена, й усе твердила, що то вона вбила Павла, що то вона винна у смерті чоловіка» [3, с.167]); «Була сама не своя, Соломія аж

злякалася, дивлячись на неї» [3, с.318]; «По смерті чоловіка чотири роки тому – схопило живіт з правого боку, думав, переходить, а за п'ять днів і віддав Богові душу – вона була довго сама не своя» [4, с.12]), почуватись не в своїй тарілці («Староста явно почувався не в своїй тарілці» [4, с.29]).

Почуття душевної порожнечі, виражено у ФО: давати волю сльозам («а як пішов Гордій, дала волю сльозам» [3, с.325]), у холодну воду опущений («Панас вийшов зі старостиного подвір'я, мов у холодну воду опущений» [4, с.34]), клубок у горлі («Парко стало Панасові, підкотив клубок до горла» [4, с.56]).

2.3.5. Функція портретної характеристики, зображення зовнішнього вигляду людини

Як майстер психологічної прози Володимир Лис значну увагу приділяє фразеологічним одиницям, що описують внутрішній стан героїв. Найбільше фразеологізмів з портретною характеристикою використано в романі «Соло для Соломії», і, досить малий об'єм ФО у романі «Діва Млинища».

Зовнішність людини автор змальовує дуже розгалуженими спектрами висловів, особливо порівняннями. Приклад: очі, як дві волошки серед макового цвіту, наче вилиті, очі, як дві зорі, мов нова копійка, як з картинки зійшли, дрібний, як біб, як опеньок засушений, як тичка. Проаналізуємо вживання цих та інших ФО у контекстах: «З вицвілих очей господині, коли підвела їх до гості, раптом проглянула така бездонна далечінь, що Соломії зробилося лячно» [3, с.16]. ФО вицвілі очі – виснажений, стомлений погляд ще молодій жінки, «Файна дівка була в Луцихи – дарма, що тоненька, очі, як дві волошки серед макового цвіту» [3, с.17]. ФО очі, як дві волошки серед макового цвіту – очі блакитного кольору неба, «Про таке личко, як у Соломійки, кажуть, що в молоці викупане та росою умите» [3, с.29]. ФО в молоці викупане та росою умите – вродлива зовнішність, «Щодо статури, то

Соломійка із пухкенької, якою здавалася на початку, формувалася не у худющу, але й не гладку дівчинку із гарненькими, наче вилитими вельми вмілим майстром ніжками, на які вона зіп'ялася за три тидні до рочку» [3, с.29]. Фо наче вилиті – рівні, естетично пропорційні ноги, «– Ти, мов нова копійка, братику, - Соломія» [3, с.118]. ФО як нова копійка – підтягнутий, чистий, охайний, «Ни вельми на лиці вдатною, то й засиділася у дівках» [3, с.159]. Фо не вельми вдатна – не дуже приваблива зовнішність, «– Ну ви обоє видні, як з картинки зійшли» [3, с.227]. ФО як з картинки зійшли – дуже гарні, вродливі, «але з тих, про яких кажуть «дрібні, як біб» [4, с.25].

ФО дрібний, як біб – непомітний, низького зросту, «Ни нашого поля ягода та й з виду, як опеньок засушений» [4, с.162]. ФО як опеньок засушений – худорлявої статури, довгоногий, «Під час танцю в клубі на міській окраїні довгий і худий, як тичка, хлопець сказав: – Ви не ображайтеся, я от придивляюся третій вечір до вас...» [4, с.263]. Фо як тичка – худорлявий.

2.3.6. Функція мовної характеристики персонажа

Мовно-інтелектуальні властивості героїв автори інколи виражають у фразеологічних зворотах для стилістичного забарвлення, увиразнення.

Недарма крилатим став вислів Сократа: «Заговори, щоб я тебе побачив». Мову героїв найточніше можна передати за допомогою ФО. Приклад: «Я грішити і чинити наругу над маленькою людиною не хочу» [3, с.14]. ФО чинити наругу – знущатися, глумитися, «– Піду-но, руки помию та помолюся, з чистими руками тре', хоч, мабуть, і на правду гріха на душу беру» [3, с.18]. ФО брати гріх на душу – діяти проти власної совісті, «– Довідзень, пане Казімеж, - сказала, і голос її дзвенів мелодійніше за шкільний дзвоник, і не було в ньому ні краплі сльозинки, як і в сухих очах» [3, с.46]. ФО голос дзвенів – звучний, високий голос, али через рік про жовто-блакитний колір і згадувати ни мона було, казали, вражеський,

буржуазний, ци ще якийсь, теї совети напридумували слів, що язык поламається» [3, с.54]. ФО ламати язык – з трудом вимовляти незрозумілі слова, «Чує моє серце – вернуться, холера б їх узяла» [3, с.86]. ФО холера візьме – лайка, «– Виявляється, у цьому задрипаному, забутому Богом містечку є благородні люди» [3, с.74]. ФО забутий Богом – недоглянутий, той, що знаходиться далеко від цивілізації, «Та голос у мами хоч ніби і сердитий, та не вороною каркає, а ластівкою до їх обох підлітає» [3, с.85]. ФО каркати вороною – пащекувати; підлітати ластівкою – ласкаво, підлещуючись звертатися, «– антоне, ну сама Соломка рішить, як тре’, - мама, Соломія-старша спробувала у мову цвяшка, хоть і м’яким голосом, забити» [3, с.86]. ФО забити в мову цвяшка – встряти до розмови, «– Що, братику Захарію, дівка в око запала? – спитав Степан» [4, с.250]. ФО западати в око – привертати чийось увагу, «Федора розказувала, скільки то разів намагалася вправити синові мізки, і ніц не вийшло» [4, с.297]. ФО вправляти мізки – переконувати когось у неправильності дій, поведінки, дорікаючи, виговорюючи за щось.

2.2.7. Функція синонімічного увиразнення експресії, створення градації, заключного акорду

Кожен синонім підтримується іншим, внутрішня форма одного «підсвічується» внутрішньою формою іншого, а разом вони створюють ефект неможливості здійснення чогось у реальній часовій перспективі. інколи автор, ніби хизуючись, нанизує на якусь поняттєву основу численні фразеологічні синоніми (синонімічний ряд), нагнітає експресію вислову, робить заключний акорд: «Хай будь що буде, аби швидше» [3, с.75], «Світ перевертається. Содом і Гоморра» [3, с.81], «Що судилося, того возом не об’їдеш, конем не обскачеш, а нечисті порядкувати на мему обійсті не дам» [3, С.120], «і тут йому просвітліло у голові, й він прийняв майже Соломонове рішення» [3, с.308], «і тут, у загнаного в глухий кут голови прокидається

одчайдушність: помирати – так з музикою» [3, с.308], «...Ну з наших, тих, що на нас зуба має, лихим оком дивиться...» [4, с.127], «Хоч злися, хоч бий, хоч до ніг припадай, хоч плач, хоч скач, як то кажуть...» [4,с.148], «Тико казав Митро, що дочка вперлася, хоч кілля на голові теши» [4, с.199]. Градація досягається шляхом послідовного нанизування синонімів у канву тексту. Часом це малопомітні, невимушені посилення інтенсивності дії – навіть у межах одного речення, – які ледь окреслюють зіставлення різних внутрішніх форм і зашифрованих образів: «– Ну ви гленьте, людоньки, вечір у вікна заглядає, оно роботи ще скіко, а цяя дівуля парубкам смішки продає» [3, с.85], «а тут іще й, на лихо, старший брат, Тимко, занадився, у самого двоє дітей, а до братової, видно, не байдужий, міцно у воці засіла, як кіт на сало поглядає, сміхочки з торби висипає, а ще всякі лагодзінки – на тобі, Соломочко, і пряника, і засраника, і ниток для вишивання моя Гапочка посилає» [3, С.105], «Все чекання цих, Господи, десяти, ци скільки там, місяців, довгих, нескінченних, тривоги, переживання, страх, муки й солодка надія на те, що здійсниться, здійсниться те, про що думала-гадала, любов, пристрасть-жага, яку заганяла кудись, на самісіньке дно душі, - все вихлюпнулося, прорвалося назовні, затопило її з ніг до голови, здавалося, затоплює сад і весь вечір аж до самісіньких зір, що дивилися з потемнілого та весняного неба» [3, с.162].

2.3.8. Заголовна функція

Ініціальна позиція заголовка має суттєве значення для встановлення контакту з читачем – адресатом. Поряд з нейтральними заголовками й заголовками, у яких подається тема (гіпертема), уживаються експресивні заголовки (фразеологізми, прислів'я, крилаті слова, рекламні гасла тощо). Виразові якості фразеологізмів, конденсація думки, афористичність, образність, експресія спричиняють використання їх у заголовній функції. Заголовок для XIII розділу свого роману «Соло для Соломії» під назвою

«Гордіїв вузол» [3, с.325] Володимир Лис узяв із античної міфології. В свою чергу він став крилатим виразом, підлаштований автором під сюжет твору – уже як змістовно й художньо збагачений романістом.

2.3.9. Функція лаконізації мовлення

Функція лаконізації мовлення часто відчутна у поетичний творах, але Володимир Лису вдалося втілити вказаний прийом у романах. ущільнення поетичного мовлення автор інколи поєднує з видозміною фразеологізму: «То ім'я її [людини] в радості чи в горі може в храмі звучати» [3, с.39], «Два попередні [рази] гілка у воді листочки розпускала, а от цвіту не було. Не судилося. Тож на третій [раз] було сподівання» [3, с.91], «Варка народила доньку, в тісній хаті тепер було троє дітей, а казав Василь, що пора і честь знати, а хіба він не хазяїн?» [3, с.273]. Часом це філософські роздуми, утиснені в мінімальний дискурс, як-от: «Матвій подумав, що, звісно, спершу ліпше було переговорити з самою Марисею, та зійде й так, піде ва-банк, як поляки мовлять» [4, с.140], або зажура «...До щістя було рукою подати...» [4, с.131], радість «і тут, у загнаного в глухий кут голови прокидається одчайдушність: помирати – так з музикою» [3, с.308], приязність «роман в армії служив танкістом, тож його з розкритими обіймами прийняли в МТС трактористом на дизеля» [3, с.281].

2.3.10. Функція синонімічного підсилення чи нагнітання ознак

у цій функції кожне наступне слово чи вираз фразеологічної одиниці підсилює попереднє, тим самим увиразнюючи зміст тексту. описуючи образи героїв, їх душевний стан, події, які з ними відбуваються, автор використовує такий синонімічний ряд для підсилення ознак: «День за днем, тиждень за тижнем, місяць за місяцем, а далі рік за роком поступово вимальовувався, витворювався Богом, природою, самою Соломійкою при заохитливій і захопленій участі її матері образ і характер, які не могли не викликати дедалі

більшого захоплення» [3, с.29], «Щемнощемно на душі у Соломки» [3, с.84]; «і розказала, як то крок за кроком, день за днем, а мо', й година за годиною перебирала владу над чоловіком» [3, с.114], «Вмовили, зрештою, Марусю, і їй судилося принести у свою хату три похоронки, бо ж усі три брати погинули, то роботи теї гіркої не кинула, до кунця війни пронесла свій хрест і важку, повну горя-горяниці сумку» [3, с.153], «у неї прокинулась надієчка, надієчка на макове зерня, що, може, хоч цим заслужить добре татове слово» [4, с.183], «П'ять років відбула, як мовиться, від дзвінка до дзвінка, коли їй запропонували подати заяву на помилування і дострокове звільнення – відмовилася» [4, с.262], «Запевнила, що ні словом, ні півсловом ніколи не дасть знати, хто вона Валерії насправді» [4, с.265].

2.3.11. Функція антонімічного підсилення

Антоніми широко використовуються в художній літературі як стилістичні засоби. З них утворюється стилістична фігура – антитеза. Це зіставлення протилежних образів, думок, явищ, у результаті якого формується контраст, протиставлення. Антитеза увиразнює текст, робить його чіткішим, точнішим, наприклад: в радості чи в горі («То ім'я її [людини] в радості чи в горі може в храмі звучати» [3, с.39]), кинула в жар, обдала холодом («Наступна думка спинила його, кинула спершу в жар, а потім обдала льодяним холодом: «Я можу піти до війська, у рекрути, замість Пилипа» [4, с.44]), крапля в морі («...- Писав дещо, та то крапля в морі» [4, с.333]).

2.3.12. Функція створення гумору й сатири

Деякі звороти, зазначав С. Караванський, народившись у гумористичній душі нашого народу, додають мові «неповторного, тільки їй властивого колориту» [76, с.68]. Дотепне вживання подібних фразеологізмів

зумовлене не тільки чуттям автора, а й великою їх кількістю в загальнонародній фразеології, що уможливорює також і авторський відбір.

ірреальність їх змісту, «поєднане непоєднуване» гумористично забарвлює контекст твору.

Названа функція часом зумовлена:

- структурною організацією внутрішньо фразеологічного контексту, як-от: (відмовити) піднести гарбуз («Ну добре, Тимошу й Пилипові гарбузи піднесла, як свататися прийшли, хай, хоть і женихи не з останніх, з хазяйствених сімей» [3, с.86], (бити) по голові гладити («а як совети сюди припруться зновика, думаєш, таких, як він, по голові гладити будуть?» [3, с.87]), (ображати, бити, вбивати) цяцькатися («— Ти ж бачила, до вуйни ни вельми цяцькалися з тими, хто скоса на їхні шапки з коминами дивився» [3, с.88]), (статева близькість) поклони бити («Такі в них у хаті діла, брат як ни сокиру, то жменю цвяшків позичає, мати перед невісткою рясний мак сіють, хотя, звісно, найбільший виграш у нього, Павла – його хлопака щоночі Соломчиній розкішниці поклони б'є, аж хекає» [3, с.105]);

- гіперболізацією явищ, предметів, узагалі ситуації: вмиватися рясними сльозами («Загоренські баби, як ту історію оповідали, вмивалися рясними сльозами, що не заважало Луциху позаочі відьмою називати та всіляко неїну доньку обговорювати» [3, с.17]), зашити рота («Бо народу рота не зашиєш» [3, с.50]), ламати язика («али через рік про жовто-блакитний колір і згадувати ни мона було, казали, вражеський, буржуазний, ци ще якийсь, теї совети напридумували слів, що язик поламається» [3, с.54]), сорока на язик сіла («— а сорока часом тобі на язика не сідала?» [3, с.124]), очі на лоба полізли («у Ніни Борисівни очі полізли на лоба: - Звідки ти це знаєш? Колоїдна хімія!» [4, с.190]);

- нісенітними ситуаціями: вітер голий гуляє («Тико тепер у тій куперації на полицях вітер голий гуляє, коли гас, сіль чи сірники привозять –

велике світло» [3, с.54], лою в голові немає («— Лою в голові не хватає, що таке надумали?» [3, с.225]).

Комізм досягається й за допомогою:

- заміни компонентів: з-під п'яти покахикувати («очі мами Марії світяться двома сонцями, а свекор Гандрій з-під жінчиної п'яти й собі вдоволено покахикує» [3, с.105]);

- розширенням компонентного складу усталеного фразеологізму: язики поодсихали, губи до цицьок розтяглися («Мати Настина тоже гав-гав на те: щоби вам язики поодсихали, губи до цицьок розтяглися, окаянным, то ж розволновалась дочка про гибель молодого мужа, з яким одну тiku ніченьку й провела, пройшло, і дитина того передчасно на світ появилася, добре, що вижила» [3, с.17]), два чоботи пара, два дідька («Намагається проганяти ті думки роботою, тут вони з жінкою – два чоботи пара, два дідька, що за ніч штири поля кукілем вспівають засіяти» [3, с.105]), чекати з моря погоди і вітру на лопаті («То ти праведниця, що жде з-за моря погоди й вітру на лопаті» [3, с.193]), слово не горобець, але й не латка («Слово, воно, звісно, не горобець, али й не латка, щоб до діла пришивати» [3, с.206]), таргани з блохами в голові («Тож вар'ятка, тарганів укупі з блохами повна голова» [3, с.213]), і сміх, і гріх, і кукуріку («— і сміх, і гріх, і кукуріку!» [3, с.218]), очі на лоба полізли й волосини на лисині заворушилися («і тут йому виклали таке, що у Федося Петровича очі на лоба полізли й рідкі волосини на лисині заворушилися» [3, с.306]).

Гумористично забарвлює контекст порівняння з порушенням смислових дистрибуцій між порівняльною частиною і словами фразеологічного оточення, зокрема для вираження ознак, процесів і модальних станів: як валянок з черевиком («Ми така пара, як валянок із черевиком» [3, с.227]) дрібні, як біб («але з тих, про яких кажуть «дрібні, як біб» [4, с.25]);

Дотепне вживання подібних фразеологізмів зумовлене не тільки чуттям автора, а й великим набором їх у загальнонародній фразеології, що уможлиблює також і авторський відбір. ірреальність їх змісту, «поєднане не поєднуване» іррадіює й на весь контекст їх уживання, гумористично його забарвлює.

2.3.13. Функція порівняння

Здатність людського мислення зіставляти, порівнювати явища об'єктивної дійсності знаходить реалізацію у мові. Отже, пізнання об'єктів реальної дійсності пов'язане з їх порівнянням, із зіставленням з іншими, раніше відомими об'єктами, зі сприйняттям подібності чи відмінності осіб, предметів за формою, кольором, розміром, функціями тощо. Саме тому існує значна кількість різноярусних мовних засобів вираження порівняння. Ми зупинимось на фразеологічному ярусі репрезентації порівняльних відношень. У системі фразеологізмів компаративність реалізується через порівняльні фразеологізми, або їх ще називають компаративні фразеологічні одиниці, фразеологічні одиниці порівняння, компаративні фразеологізми, компаративні фраземи. Компаративні фразеологічні одиниці – це стійкі, відтворювані, частково або цілісно переосмислені експресивні одиниці мови, що мають формальні ознаки компаративності у вигляді порівняльних сполучників або інших порівняльних конструкцій.

Структурно-семантична своєрідність компаративних фразеологізмів полягає в тому, що характеристика якості або дії відбувається через порівняльну групу або порівняльне підрядне речення, що вводиться сполучниками як, мов, немов, наче, неначе, ніж або орудним порівняльним.

Додамо приклади з досліджуваних текстів: «Звістка була солодка, як мед, тривожна, як далекий пронизливий звук, що вражає насамперед серце» [3, с.11], «Щодо статури, то Соломійка із пухкенької, якою здавалася на початку, формувалася не у худющу, але й не гладку дівчинку із гарненькими,

наче вилитими вельми вмiлим майстром нiжками, на якi вона зiп'ялася за три тиднi до рочку» [3, с.29], «i очi, як Вiталiя одважилася заглянути, її власнi нагадали – наче у водi втопленi, казала мама» [3, с.51],

«Дивиться пильно – очi як два буравчики, а з них розтоплене масло витикає» [3, с.109], «– Ти, мов нова копiйка, братику, - Соломiя» [3, с.118], «Ну, звiсно, мама, як новиною, рiшенцем своїм, як мокрим рядном накрив, зразу в плач, в крик: «Що ж ти такеє надумав, синку?» [4, с.48], «Зажило як на псовi» [4, с.56], «Хiба даремно вiн довгих пiвтора десятки лiт карту тую, де Млинище їхнє намальоване, з собою носив, як зiницю ока берiг...» [4, с.75], «Того й казали дiдо, нiч з-за вугла визирає, а очi мовби дьогтем помазанi» [4, с.114], «Чого ж ти стоїш, сину, як стовпець укопаний, кланяйся та руки цiлуй їхнiй ясновельможности» [4, с.114].

2.3.14. Функцiя створення необхідного колориту

Нацiонально-культурну конотацiю розглядають як iнформацiю, що включає рiзнi соцiальнi, етнографiчнi, географiчнi, iсторичнi вiдомостi й несе в собi асоцiативно-образну iнформацiю носiя мови.

Фразеологiчнi одиницi мови є специфiчною нацiонально маркованою частиною лексику. Нацiональний колорит у фразеологiзмах створюється їх iсторичним та етноситуативним мотивуванням, лiнгвокраїнознавчим фоном, лексичними компонентами та структурою [1, с.61].

Предметом нашої уваги є фразеологiчнi одиницi української мови з нацiонально-культурними семами – тими мовними значеннями, якi вiдображають, фiксують i передають з поколiння в поколiння особливостi українського народу (звичаї, вiрування, морально-етичнi оцiнки, соцiальнi вiдносини, психiчний i фiзичний стан людини) – все, що брало i бере участь у формуванні культурних кодiв, що визначає менталiтет народу [5, с.161]. Так, наприклад, досить багато фразеологiчних одиниць української мови вiдображають давнi вiрування, забобони, чарiвництво, ворожiння: забивати в

груди осиковий кілок («Дехто вважав її відьмою, а не просто ворожкою і знахаркою (баба таки добре зналася на всякому лікувальному, помічному зіллі), але на середину двадцятих років двадцятого також століття час, коли відьом спалювали на вогнищах або вбивали в груди осиковий кілок, минув» [3, с.14]), як рукою зняло («– Як рукою зняло» [3, с.143]), пробігла чорна кішка («Між Соломією і братом уперше за весь вік пробігла чорна кішка» [3, с.208]), дорога заказана («Туди тобі дорога заказана» [3, с.213]), зі світу зводити («То вже вона сама надумала звести зі світу крихіточку» [4, с.260]), як у воду дивитися («а виявилось – як у воду гляділа» [3, с.204]).

Значну групу становлять фразеологізми, які фіксують моральноетичні оцінки: брати гріх на душу («– Піду-но, руки помию та помолюся, з чистими руками тре', хоч, мабуть, і на правду гріха на душу беру» [3, с.18]), а також фразеологізми, які відображають психолого-етнографічні ознаки, зокрема риси характеру, особливості реагування на різні обставини життя: упасти в око («Видно, й упала йому в око, бо гукнув одразу: – Дівчино!» [3, с.150]), піти світ заочі («Що їй все те набридло, що жити ни там, ни дома вона ни буде, а піде, поїде світ заочі» [3, с.213]). До цієї групи С. Дідик відносить фразеологічні одиниці, які включають числові компоненти, «опосередковані уявленням про символічний, міфологізований характер числа» [24, с.47]: два чоботи пара, два дідька («Намагається проганяти ті думки роботою, тут вони з жінкою – два чоботи пара, два дідька, що за ніч штири поля кукілем вспівають засіяти» [3, с.105]), надвоє баба ворожила («Надвоє баба ворожила» [4, с.48]), на сьомому небі («Левко почувався на сьомому небі» [4, с.278]), троїсті музики відіграли («і троїсті музики грали, і все було, як у людей» [3, с.208]).

Більшість фразеологічних одиниць української мови відображає соціальний стан та відносини: чинити наругу («Я грішити і чинити наругу над маленькою людиною не хочу» [3, с.14]), нести свій хрест («Вмовили, зрештою, Марусю, і їй судилося принести у свою хату три похоронки, бо ж

усі три брати погинули, то роботи теї гіркої не кинула, до кунця війни пронесла свій хрест і важку, повну горя-горяниці сумку» [3, с.153]), купатися в маслі («Віддай, Соломіє, Соломочко, Солечко, благаю, як до рідної ставитимусь, у маслі купатиметься твоя і моя донька, все матиме» [3, с.317]), обдерти, як липку («обдери, як липку, того клятого багача, того комісара» [3, с.346]), без кола і двора («а те, що він посмів руку підняти, хай на задрипаного, ще гірше, ніж він, кріпак, без кола і двора, затее шляхтича, те може обернутися зле – як не каторгою, то солдатчиною» [4, с.29]), витирати ноги («Хіба він, Панас, ни людина, а шматка, об яку можна витирати ноги?» [4, с.32]); суспільні та правові взаємини у минулому: плуга перти («а тато тоді без перерви за дідовою мовою плуга поперли» [3, с.87]), тягти лямку («Чоловік танув у її обіймах і готовий був тягти й далі ненависну офіцерську лямку» [3, с.181]), втрачати позиції («Пан Зенон явно втрачав позицію» [4, с.31]).

Серед фразеологічних одиниць української мови виділяють структури, які відображають зовнішній вигляд людини, її міміку, жести, психічний і фізичний стан: як оглашений («Крізь ніч, як оглашенне, крізь пітьму, власні страхи й тривоги» [3, с.214]), нівроку опецько («Як упершее гленула Соломія на свого небожа – тьху, тьху, нівроку опецько – здалося: геть на того Михася схожий» [3, с.228]), дрижаки хапати («Хапаючи дрижаки, Соломія побігла до хати» [3, с.276]), й на холодну воду дмухати («– Та воно ж таке, що й на холодну воду дмуха» [3, с.284]), драпака давати («Не вірив Матвій, що теї лісові хлопці червоних подужають, раз уже Гітлеряка з такою силою драпака дає» [4, с.147]); духовну культуру: от тобі Хрест («от вам хрест, - Панас розмашисто перехрестився» [4, с.59]).

Логічний зв'язок цілісного значення фразеологізму з семантикою його компонентів ґрунтується на фразеологічному образі. Виникнувши на основі порівнянь, протиставлень і причинних відносин, ці образи є найбільш виразними репрезентантами національно-культурної картини світу [8, с.130].

Скажімо, лексема рушник споконвіку символізує не тільки рідний дім, доброзичливість, повагу, естетичні смаки українців, а й чистоту почуттів, запоруку щастя, хороше подружнє життя у таких фразеологічних одиницях, як ставати на рушник (вступити в шлюб, одружуватися), повернутися з рушниками або брати рушники (заст. сватати, свататися), готувати рушники (дівчина готується заміж), а лексема гарбуз у складі українських фразеологізмів давати гарбуза і годувати гарбузами – відмову під час сватання («Ну добре, Тимошу й Пилипові гарбузи піднесла, як свататися прийшли, хай, хоть і женихи не з останніх, з хазяйствених сімей» [3, с.86]), засидітися в дівках («Ни вельми на лиці вдатною, то й засиділася у дівках» [3, с.159]), засилати старостів («...- Нихай, подожду тиждень-два, ни буду травити Пилипові душу, а там і зашлю старостів до Парасочки» [3, с.39]), троїсті музики відіграли («і троїсті музики грали, і все було, як у людей» [3, с.208]) український національний колорит відображає група фразеологічних одиниць з компонентами-назвами поширених на Україні рослин: садити горох по капусті («– Ну як такий нидогадливий, то сади горох по капусті...» [4, с.17]), не біб товкти («– Бог, він тоже не біб товче» [4, с.33]), цвіту насіяти («То хай би вона вигорела, тая дівка проклята, ци на ній цвіту насіяно, ци то світ клином зійшовся» [4, с.51]).

Як засвідчує лексикографічна література, досить численну групу становлять українські фразеологічні одиниці, пов'язані з цвітінням і приготуванням маку: очі, як дві волошки серед макового цвіту («Файна дівка була в Луцяхи – дарма, що тоненька, очі, як дві волошки серед макового цвіту» [3, с.17]), сіяти мак («Такі в них у хаті діла, брат як ни сокиру, то жменю цвяшків позичає, мати перед невісткою рясний мак сіють, хотя, звісно, найбільший вигреш у нього, Павла – його хлопака щоночі Соломчиній розкішниці поклони б'є, аж хекає» [3, с.105]), на макове зерня («а тутечки гіркоти, може, й на макове зернятко» [3, с.207], «у неї

прокинулась надієчка, надієчка на макове зерня, що, може, хоч цим заслужить добре татове слово» [4, с.183]).

Національно маркованими є фразеологізми-прокляття із словами-частками бодай, щоб, хай які вже самі по собі несуть сильний заряд підвищеної експресії: щоби вам язики поодсихали, губи до цицьок розтяглися («Мати Настина тоже гав-гав на те: щоби вам язики поодсихали, губи до цицьок розтяглися, окаянним, то ж розволновалась дочка про гибель молодого мужа, з яким одну тyku ніченьку й провела, пройшло, і дитина того передчасно на світ появилася, добре, що вижила» [3, с.17]), холера в тебе взяла («Чує моє серце – вернеться, холера б їх узяла» [3, с.86]), хай би вона вигоріла («То хай би вона вигорела, тая дівка проклята, ци на ній цвіту насяно, ци то світ клином зійшовся» [4, с.51]) . Такі висловлювання не передбачають безпосереднього здійснення «побажання», вони служать для вираження почуття невдоволення, обурення, подиву, гніву і ґрунтуються на словесному перебільшенні, гіперболізації.

Разом з тим, можуть передавати захоплення якоюсь несподіваною, але приємною дією або звісткою.

Чимало народних за походженням фразеологічних одиниць виникли на сміхотворній основі (українцям властивий гумор). Типовими в цьому плані є звороти, як зазначає В. і. Кононенко, в мотивацію яких входить суміщення несумісного – предметів, дій, явищ. Так, у стійких зворотах три мішки гречаної вовни (багато зайвого, несерйозного, несуттєвого), на вербі груші (нісенітниця, дурниця) глузування підсилюють модальність несхвалення, неприйнятності чийхось зарозумілих, несправедливих висловлювань, дій. До одиниць цього типу близькими є фразеологізми, в основі яких лежить значення зайвих, безглуздох, несумісних із узвичаєними дій і вчинків. Вислів приший кобилі хвіст набуває іронічно-негативного звучання з ознаками народного світобачення [5, с.80]. До цієї групи відносять також етнографічні фразеологізми, побудовані на антропонімах, які

поширені в народі і становлять собою гумористичний чи сатиричний каркас: занадитись, як кіт на сало («а тут іще й, на лихо, старший брат, Тимко, занадився, у самого двоє дітей, а до братової, видно, не байдужий, міцно у воці засіла, як кіт на сало поглядає, сміхочки з торби висипає, а ще всякі лагодзінки – на тобі, Соломочко, і пряника, і засраника, і ниток для вишивання моя Гапочка посилає» [3, с.105]), світ перевертається («Світ перевертається!» [3, с.142]), за дурної голови і ногам горе («Правду кажуть: за дурною головою і ногам нима спокою» [3, с.214]), і сміх, і гріх, і кукуріку («– і сміх, і гріх, і кукуріку!» [3, с.218]), як валянок з черевиком («Ми така пара, як валянок із черевиком» [3, с.227]), не бий лежачого («робота в неї, звісно, не бий лежачого – час від часу то щось віднести в контору колгоспу чи сільраду, або когось покликати, але ж треба сидіти цілісінський день» [4, с.235]).

2.3.15. Евфемістична функція

Колоритного стилістичного ефекту своїх творів прозаїки досягають за допомогою використання перифраз-евфемізмів, поява яких зумовлена здебільшого психологічно-мовними чинниками. Вони є яскравим стилістичним засобом ушляхетнення, естетизації художньої мови. Це дає підстави виокремити ще одну важливу функцію перифраз – евфемістичну.

Дослідники встановили, що в основі евфемізації звичайно лежать наслідки архаїчних мовних «табу», тобто заборон користуватися прямою номінацією певних предметів і явищ, як-от: хвороб, мертвих, смерті, нечистої сили тощо [1, с.232], де евфемізми використовують замість висловів із негативнооцінним компонентом. Перифрази-евфемізми пом'якшують непристойні чи недоречні асоціації, які викликають зображувані письменниками постмодерністами явища навколишньої дійсності чи образи твору: віддати Богові душу (Їй стало лячно – здалося, що чоловік не дихає, чого доброго, оддав Богові душу, не спитавши у неї, паніматки, дозволу [3,

с.41]), голову зложити (Свекор неїн тико й всього, що волосним писарем був, на германській войнонці голову зложив, а Зориця, котрій уже шостий десяток середини добіг, доглядала ту саму стареньку свекруху, яка давно вже розкаялася, що колись не хотіла такої невістки [3, с.48]), смерть поцілувала (Тико й того, що смерть ще не вцілувала [3, с.154]), очі заливати («То типерка, як десь щось потягне та продасть, ци мішок бульби з городу – і зновика за своє, очі заливати» [3, с.121]), нам'яти боки («Навесні сорокового року вкотре посварився з тестем та добре намняв йому боки» [3, с.144]), огріти («Так огрів ним одного з напасників, що другий тільки зиркнув на оплічника, котрий, стогнучи, цілував землю, й наживав п'ятами» [3, с.176]), пуститися берега («Вона вже пережила нещасливе кохання, чоловічу підступність, пустилася було берега, а тепер думала, що Бог таки винагороджує за все пережите, за прикрощі, яких зазнала» [3, с.253]).

Виразний стилістичний відтінок мають також перифрази-евфемізми, що номінують процес смерті. реалізація їхнього емоційно-оцінного потенціалу залежить від ситуації, у якій перебуває зображуваний персонаж. особливо колоритними є евфемістичні перифрази, представлені стійкими сполученнями слів: вкоротити віку («у німця була зброя, здатна будь-якій з них, а то й усім разом вкоротити віку» [3, с.61]), звести зі світу («То вже вона сама надумала звести зі світу крихіточку» [4, с.260]), віддати кінці («Вже ліпше прийти увечері, як не буде нікого, й напитися ліків, щоб потім віддати кінці», – подумав» [4, с.283]), копита відкинути («а то ще чого доброго копита відкине, а попереду ж новосілля і весілля» [4, с.326]).

2.3.16. Уточнювальна функція

Склад фразеологізму часто розширюється завдяки введенню уточнювальних слів. Зміна складу фразеологізму може стати засобом посилення експресивного забарвлення мови («не відкладайте в занадто довгий ящик»). В інших випадках введення додаткових слів у фразеологічні

звороти надає їм нові смислові відтінки. оновлення складу фразеологізмів посилює експресивне забарвлення, але може і не впливати на їхнє значення.

Дослідимо на прикладах з тексту: гав-гав («Мати Настина тоже гав-гав на те: щоби вам язики поодсихали, губи до цицьок розтяглися, окаянним, то ж розволновалась дочка про гибель молодого мужа, з яким одну тилу ніченьку й провела, пройшло, і дитина того передчасно на світ появилася, добре, що вижила» [3, с.17]), витрішки продавати («Свят, Мати Божа, ця вроки ще якісь до двору принесла, - Марина, продавши витрішки, перехрестилася» [3, с.35]), за морем-океаном («- Де теї гамериканці – за морем-окияном, – змахнув тато антін рукою» [3, с.87]), рукою подати («Вона стрітила цю жінку, давно знану, бо ж до Зозуликів рукою подати, з давніх давен живуть на їднім кутку, настрожено-ворогуюто» [3, с.103]), на руках носити, ноги мити і воду випивати («Відчувала – цей хлопець цілий вік був би вірним, як казали в них, на руках би носив, ноги мив і воду випивав» [3, с.176]), як у людей («і троїсті музики грали, і все було, як у людей» [3, с.208]), як оглашений («Крізь ніч, як оглашенне, крізь пільму, власні страхи й тривоги» [3, с.214]), видні, як з картинки зійшли («- Ну ви обоє видні, як з картинки зійшли» [3, с.227]), помирати – так з музикою («і тут, у загнаного в глухий кут голови прокидається одчайдушність: помирати – так з музикою» [3, с.308]), у маслі купатися («Віддай, Соломіє, Соломочко, Солечко, благаю, як до рідної ставитимусь, у маслі купатиметься твоя і моя донька, все матиме» [3, с.317]), одним словом («остапа ніколи не брали на зустрічі з участю інших вельможних дітей, але, вертаючись, Ліо-Неллі детально розповідала йому про ті збіговиська, про те, як вони гралися, яка кривляка ця маленька графиня, княгиня чи герцогиня (або графчик, князьчик), одним словом, не раз гострила зубки на вельможних ровесниках» [4, с.99]), за царя Гороха («Так гримнув, як тильки цяя ветха, за царя Гороха поставлена, хатинка устояла...» [4, с.205]), вирости на очах («Котру знав з раннього дитинства, на очах якої виріс» [4, с.291]).

Функціональне навантаження фразеологічних одиниць варто розглядати на матеріалі живого мовлення народу, де вони найяскравіше знаходять своє вираження. Тому в дослідженні фразеологічні одиниці подано в контекстах, не вириваючи із речення, що якнайкраще відображає їх функціональні особливості, значення, емоційне навантаження тощо. адже саме в комунікативних актах якнайповніше розкриваються виражальні властивості цих одиниць, їх функціональне навантаження – образність, емоційність, експресія тощо, що й відрізняє їх від слова, яке передусім виконує номінативну функцію. адже влучність характеристики, сконденсованість думки, яскраво виражена оцінна функція пояснюються передусім самою природою фразеологізмів як специфічних мовних одиниць, яким властива експресивність – «інтенсифікована ознака» як важлива риса фразеологізмів, що «активізує мислення людини, викликає напругу почуттів у слухача (читача)» [56, с.122].

ВИСНОВКИ

Фразеологічні одиниці в мовленні є яскравим засобом образності, емоційності, експресивності, виразності. Українська фразеологія, виступаючи активною складовою комунікативних актів, є також засобом відображення національної культури народу, його ментальності.

Фразеологізми у системі мовних засобів функціонують паралельно з лексичними одиницями, що служать для побудови висловлювань, але частотність та доречність їх використання різна. Це пояснюється, насамперед, їх функціональним навантаженням, адже основна функція слова – номінативна, фразеологізм же, виступаючи складним лінгвістичним знаком, призначений не стільки для називання певних предметів, явищ, ознак, скільки для їх образно-емоційних оцінок, що й зумовлює основну функцію фразеологічних одиниць, яким, передусім, притаманне надання характеристики, тобто експресивно-оцінну. Загалом, розглянуті класифікаційні схеми кожна по-своєму допомагають з'ясувати природу фразеологічних одиниць, схарактеризувати особливості їх функціонування й еволюцію у мовній системі. Функціональне навантаження фразеологічних одиниць варто розглядати на матеріалі живого мовлення народу, де вони найяскравіше знаходять своє вираження. Фразеологічні одиниці розглядають в контекстах, не вириваючи із речення, що якнайкраще відображає їх функціональні особливості, значення, емоційне навантаження тощо. адже саме в комунікативних актах якнайповніше розкриваються виражальні властивості цих одиниць, їх функціональне навантаження – образність, емоційність, експресія тощо, що й відрізняє їх від слова, яке передусім виконує номінативну функцію.

Загальна кількість проаналізованих стійких сполук у досліджуваній прозі автора становить 432 випадки вживання ФО. З них у романах «Соло для Соломії», «Діва Млинища» виділено такі типи ФО за генетичною

класифікацією: сталі вислови з народної мови – 315 (84%), на які припадає найбільша частка використаних фразеологізмів, професіоналізми – 19 (6%), біблійні та євангельські вислови – 6 (2%), вислови з античної культури – 2 (1%), перекладні іншомовні ФО – 7 (2%). Також важливе значення в організації прозової мови митця посідають трансформовані ФО з усім багатством виражальних можливостей. Уживаючи фразеологізми з художньою метою, автор вдається до їхнього семантико-стилістичного оновлення. Структурно семантичні модифікації стійких сполук у прозі В. Лиса полягають, по-перше, у заміні компонентів фразеологізму словами чи вільними словосполученнями, у зміні граматичної форми елементів ФО; по-друге, у відхиленні від звичної кількості компонентів фразеологізму.

Авторські трансформації становлять 24 ФО (7%). Під час дослідження з'ясовано, що у своїх творах В. Лис найактивніше використовує фразеологічні одиниці, які служать для розкриття прихованих думок та переживань героїв, допомагають розкрити особливості внутрішнього психологічного та емоційного стану персонажів – 85 ФО (18%). За співвіднесеністю з частинами мови – це, в основному, фразеологічні одиниці, котрі виражають дію – 257 (62%). Прислівникові ФО стоять другими в списку найуживаніших – 75 (18%), далі – прикметникові – 44 (11%), іменникові – 26 (6%) та вигуківі – 12 (3%). Більшість фразеологізмів, уживаних у прозі В. Лиса, зокрема, в романі «Соло для Соломії», характеризується прозорою внутрішньою формою, яскравим емоційно-експресивним забарвленням, багатою семантикою.

Працюючи над класифікацією ФО відповідно до виконуваних функцій, ми з'ясували, що Володимир Лис за допомогою стилістичної функції створення необхідного колориту окреслює національно-культурний компонент фразеологічних одиниць української мови, який відображає трудову діяльність, політичний устрій, явища традиційного побутового

характеру, реалії дійсності. Це становить чималу частку від загальної кількості ФО, виділених у стилістичній функції – 63 (13%)

Мова творів В. Лиса – неперевершеного майстра слова, як і самі його твори, становить надзвичайно багатий матеріал для подальших мовознавчих студій. Лінгвістичний матеріал, представлений у досліджених романах «Соло Соломії» та «Діва Млинища», є цікавим і різноманітним. Своїми творами прозаїк поповнив скарбницю української фразеології та національної культури загалом.

Проведений аналіз дає підстави для висновку, що фразеологія художнього твору є одним із чинників формування авторського стилю письменника. Функціонування ФО в індивідуальному стилі В. Лиса зумовлене його світоглядом, мовомисленням, тематикою творів. Фразеологічний матеріал дослідження стане суттєвим доповненням до фразеографічних джерел, зокрема до словника мови письменника.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Авксентьев Л.Г. Семантична структура фразеологічних одиниць сучасної української мови. *Вісник Харківського університету*. 1987. № 310. С. 41-49.
2. Авксентьев Л.Г., Ужченко В.Д. Становлення фразеологічних одиниць: семантичний і структурний аспект. *Укр. мова і літ. в шк.* 1978. № 12. С. 39-46.
3. Авксентьев Л.Г. Сучасна українська мова. Фразеологія. Харків: Вища школа, 1983. 137 с.
4. Алефіренко М.Ф. Теоретичні питання фразеології. Харків: Вища школа, 1987. 133 с.
5. Бабич Н.Д. Стилїстика фразеологічних одиниць. *Укр. мова і літ. в шк.* 1979. № 11. С. 17-22.
6. Бабич Н.Д. Фразеологія української мови: [навч. посіб.]: у 2 ч. Чернівці: ЧДУ. 1970–1971. С. 64, 91.
7. Баран В.Г. Біблійна фразеологія та цитування в українській віршованій та ритмізованій молитві ХХ століття. *Наукові записки НДУ ім. М. Гоголя. Філологічні науки*. Ніжин: НДУ ім. М. Гоголя, 2011. С. 31–35.
8. Білецький А.О. Про мову і мовознавство: [навч. посіб. для студ. філол. спец. вищ. навч. закл.]. К. : «АртЕк», 2007. С. 224.
9. Білоноженко В.М. Питання тлумачення фразеологічних одиниць. *Культура слова*. 1983. Вип. 26. С. 90–93.
10. Білоноженко В.М. Про особливості фразеологічного значення. *Культура слова*. 1981. Вип. 21. С. 55–60.
11. Білоноженко В.М., Гнатюк І.С. Функціонування та лексикографічна розробка українських фразеологізмів. К.: Наукова думка, 1989. 154 с.
12. Бобух Н.М. Антоніми в українській поетичній мові: [монографія]. Полтава: РВЦ ПУСКУ, 2007. С. 312.

13. Бобух Н.М. Антоніми та фразеологізми з семантично протилежними компонентами. *Мовознавство*. 1992. № 4. С. 62–67.
14. Булаховський Л.А. Нариси з загального мовознавства. К.: Радянська школа, 1955. 248 с.
15. Булашев Г.О. Український народ у своїх легендах, релігійних поглядах та віруваннях. Космогонічні українські народні погляди та вірування. К.: Довіра, 1992. 414 с.
16. Важеніна О.Г. До проблеми розмежування фразеологічних трансформацій, модифікацій та варіацій. *Лінгвістичні студії: зб. наук. праць*. Донецьк: ДонДУ, 2000. Вип. 6. С. 310–313.
17. Васильченко В.М. Українська фразеологія: [навч. посіб. для самост. вивч.]. К.: Знання України, 2000. 96 с.
18. Виноградов В.В. Об основных типах фразеологических единиц в русском языке. Москва: Правда, 1947. 418 с.
19. Виноградов В.В. Основные понятия русской фразеологии как лингвистической дисциплины. *Избранные труды: Лексикология и лексикография*. Москва : Наука, 1977. С. 118–139.
20. Виноградов В.В. О теории художественной речи. Москва: Высшая школа, 1971. 240 с.
21. Виноградов В.В. Проблемы русской стилистики. Москва: Высшая школа, 1981. 320 с.
22. Глуховцева, І. Я. Трансформація сталих виразів як одна з корінних ознак прецедентного тексту. *Лінгвістика: зб. наук. праць*. Луганськ: ДЗ «ЛНУ імені Тараса Шевченка», 2008. № 2 (14). С. 117–126.
23. Гнатюк І.С. Деякі особливості використання фразеологізмів у мові сучасної художньої прози. *Укр. мова та літ. в шк.* 1981. №9. С. 62–64.
24. Горожанова, С. О. Стилiстичні функції фразеологізмів у романі Уласа Самчука «Волинь». *Волинь у житті та творчості письменника: зб. наук. праць*. Луцьк : РВВ «Вежа», 1999. С. 123–127.

25. Григораш А.М. Фразеологія і стиль. К.: Вища школа, 1991. 136 с.
26. Демський М.Т. Граматичні особливості української дієслівної фразеології. *Мовознавство*. 1984. № 2. С. 24–32.
27. Демський М.Т. Лексичні та граматичні особливості українських іменникових фразеологізмів. *Мовознавство*. 1981. № 2. С. 35–41.
28. Демський М.Т. Системні зв'язки в сфері фраземіки. *Мовознавство*. 1991. № 2. С. 36–43.
29. Демський М.Т. Суть фраземи, її ономазіологічні функції, особливості номінації. *Праці філологічної секції*. Львів, 1992. С. 240–265.
30. Демський М.Т. Українська ад'єктивна фраземіка. *Мовознавство*. 1982. № 1. С. 26–32.
31. Демський М.Т. Українські фраземи й особливості їх творення. Львів: Просвіта, 1994. 64 с.
32. Дідківська Л.П., Родніна Л.О. Словотвір. Синонімія. Стилїстика К.: Наукова думка, 1982. 170 с.
33. Добровольський Д.О. Национально-культурная специфика во фразеологии. *Вопросы языкознания*. 1998. № 6. С. 48–57.
34. Дорошенко С.І. Граматична стилїстика української. К.: Радянська школа, 1985. 200 с.
35. Дуденко О.В. Номінативна та комунікативна природа українських паремій: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01 «Українська мова». К., 2002. 22 с.
36. Дудик П.С. Синтаксис сучасного українського розмовного літературного мовлення. К.: Наукова думка, 1973. 284 с.
37. Дудик П.С. Стилїстика української мови: [навч. посіб.]. К.: ВЦ «Академія», 2005. 368 с.
38. Івченко А.О. Здобутки і перспективи етимологічних досліджень української фразеології. *Другий міжнародний конгрес українїстів*. *Мовознавство*. Львів, 1993. С. 178–183.

39. Івченко А.О. Українська народна фразеологія: ареали, етимологія. – Харків: Фоліо, 1999. 304 с.
40. Івченко А.О. Фразеологія + етнолінгвістика = етнофразеологія. *Збірник Харківського історико-філологічного товариства*. Харків, 1999. Т. 8. С. 248 – 253.
41. Їжакевич Г.П. Стилістична класифікація фразеологізмів. *Укр. мова і літ. в шк.* 1971. № 10. С. 13–21.
42. Жайворонок В.В. Українська етнолінгвістика: Нариси: [навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл.]. – К.: Довіра, 2007. 262 с.
43. Забужко О.І. Напрочуд добра книжка. *Лис В. Століття Якова*. Харків: Книжковий клуб «Клуб сімейного дозвілля», 2012. С. 5–6.
44. Каптур Г.А. Національно-культурна семантика народних фразем. *Науковий вісник Волинського державного університету імені Лесі Українки*. Луцьк: РВВ «Вежа», 2004. № 6. С. 134–138.
45. Клименко О. Кілька слів про «Століття Якова» Володимира Лиса. URL: <http://litakcent.com/2010/10/29/dvi-recenziji-na-bestseler-volodymyra-lysa/> (дата звернення 19.10.2021).
46. Коваль А.П. Практична стилістика сучасної української мови: [3-є вид.]. К.: Вища школа, 1987. 351 с.
47. Коваль А.П. Слово про слово. Київ : Радянська школа, 1986. 394 с.
48. Коваль В.И. Восточнославянская этнофразеология: деривация, семантика, происхождение. Гомель: ИММС НАНБ, 1998. 213 с.
49. Кожин О.М. Принципи стилістичної диференціації фразеологізмів. *Теоретичні проблеми лінгвістичної стилістики*. К.: Наукова думка, 1972. С. 167–176.
50. Кононенко В.І. Словесні символи в семантичній структурі фраземи. *Мовознавство*. 1991. № 6. С. 30–36.
51. Кононенко В.І. Українська народна фраземіка : трансформація образу. *Мовознавство*. 1993. № 5. С. 21–27.

52. Конопленко Д.Г. Прислівникові фразеологізми у романі Є. Гуцала «Позичений чоловік». *Культура слова*. 1984. Вип. 27. С. 12–15.
53. Копыленко М.М., Попова З.Д. Очерки по общей фразеологии. Проблемы, методы, опыты. Воронеж: Издательство Воронежского университета, 1978. 143 с.
54. Кохан Ю.І. Добір фразеологічного матеріалу як фактор формування ідіостилю письменника: (на матеріалі прози Олеса Гончара). *Вісник Харківського державного університету*. Харків, 1999. № 426. С. 216–220.
55. Кузь ГТ. Вигуківі фразеологізми української мови: етнолінгвістичний та функціональний аспекти: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: спец. 10.02.01 «Українська мова». Івано-Франківськ, 2000. 19 с.
56. Кунин А.В. Фразеологические единицы и контекст. *Иностранные языки в школе*. 1971. № 5. С. 2–15.
57. Ларин Б.А. Очерки по фразеологии (о систематизации и методах исследования фразеологических материалов). *История русского языка и общее языкознание*. Москва: Просвещение, 1977. С. 125–149.
58. Ларін Б.О. Про народну фразеологію. *Українська мова в школі*. 1959. № 5. С. 30–36.
59. Левченко О.П. Фразеологічна репрезентація світу. *Мовні і концептуальні картини світу*. К., 2002. № 7. С. 65–69.
60. Левченко О.П. Фразеологічна символіка: Лінгвокультурологічний аспект: [монографія]. Львів: ЛРІДУ НАДУ, 2005. 352 с.
61. Літературознавча енциклопедія: у 2 т. Т. 2 / авт.-уклад. Ю.І. Ковалів. К.: ВЦ «Академія», 2007. 624 с.
62. Літературознавчий словник-довідник / [ред. кол.: Р.Т. Гром'як, Ю.І. Ковалів та ін.]. К.: ВЦ «Академія», 1997. 752 с.

63. Мельник Л.В. Культурно-національна конотація українських фразеологізмів: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: спец. 10.02.01 «Українська мова». Донецьк, 2001. 18 с.
64. Мокієнко В.М. Історико-етимологічний аналіз фразеології та етимологія лексики. *Мовознавство*. 1990. № 5. С. 3–11.
65. Мокієнко В.М. Спроба системного етимологічного аналізу українських фразеологізмів. *Мовознавство*. 1974. № 2. С. 26–36.
66. Найкращий роман десятиріччя презентують за участі Оксани Забужко. URL:<http://sumno.com/news/2010/08/11/najkraschyjromandesyatyrichchyaprezen-tuyutza-u/> (дата звернення 04.09.2021).
67. Панасенко А.Ф. Склад і функціонування порівняльних фразеологізмів. *Урок української*. 2005. № 5–6. С. 25–26.
68. Пашковська Г.О. Фразеологічні одиниці на позначення мовлення: етимологічні етюди. *Київська старовина*. 2005. № 4. С. 122–130.
69. Петленко Л.П. Українська фразеологія : морально-психологічний аспект характеристики людини. Суми: Джерело, 2005. 158 с.
70. Підпригора С.В. «Вбудована» драма в жанровій структурі роману «Острів Сильвестра» Володимира Лиса. URL: http://www.nbu.gov.ua/Portal//Soc_Gum/Nvmdu/Fil /2012_10/35.htm (дата звернення: 05.08.2021).
71. Піхманець Р.В. Психологія художньої творчості. К.: Наукова думка, 1991. 161 с.
72. Пономарів О.Д. Стилїстика сучасної української мови: [підручник]. К.: Либідь, 1993. 248 с.
73. Потебня А.А. Эстетика и поэтика. Москва: Искусство, 1976. 614 с.
74. Потебня О.О. 3 лекцій теорії словесності: Байка, прислів'я, приповідка. Харків: Держвидав України, 1930. 112 с.
75. Поліщук Я. Ревізії пам'яті: літературна критика. Луцьк: Твердиня, 2011. 216 с.

76. Прадід Ю.Ф. Семантичні особливості фразеологічних одиниць на позначення процесів відчуття і сприйняття людини. *Функціонально комунікативні аспекти граматики і тексту: зб. наук. праць*. Донецьк, 2004. С. 272–284.
77. Прадід Ю.Ф. Структурно-граматичні типи фразеологізмів та їх різновиди. *Українське мовознавство*. К.: Вища школа, 1989. Вип. 16. С. 28–35.
78. Прохасько Т. Кант для Соломії. *Лис В. Соло для Соломії: роман*. Харків: Книжковий клуб «Клуб сімейного дозвілля», 2013. С. 5–6.
79. Редін П.О. Типи системних зв'язків фразеологічних одиниць у мові. *Мовознавство*. 1994. № 4–5. С. 50–52.
80. Реформатский А.А. Введение в языковедение. Москва: Просвещение, 1967. 542 с.
81. Рецензії на книгу В. Лиса «Століття Якова». URL: <http://www.livelib.ru/book/1000458092> (дата звернення 05.07.2021).
82. Свято Р. З цього можна зробити направду, добрий сценарій, або Деякі міркування про тріумфальний роман Володимира Лиса. URL: <http://litakcent.com/2010/10/29/dvi-recenziji-na-bestseller-volodymyra-lysa/> (дата звернення 25.08.2021).
83. Скибицька Ю. Сучасна українська драма: мотиви та поетика. *Укр. література в загальноосв. шк.* 2006. № 1. С. 8–15.
84. Скрипник Л.Г. Видозміни форми фразеологічних одиниць. *Мовознавство*. 1969. № 4. С. 3–12.
85. Скрипник Л.Г. Давня абетка і фразеологія. *Укр. мова і літ. в шк.* 1980. № 9. С. 74–75.
86. Скрипник Л.Г. Фразеологія української мови. Київ: Наукова думка, 1973. 280 с.

87. Сучасна українська літературна мова: [підр. для студ філол. спец. вузів / за ред. А. П. Грищенка]. [3-є вид., доп.]. К.: Вища школа, 2002. 440 с.
88. Сучасна українська мова: [підр. для студ. гуманіт. спец. вищ. закл. освіти / за ред. О. Д. Пономарева]. К.: Либідь, 1997. 400 с.
89. Теоретичні проблеми лінгвістичної стилістики / [ред. колегія: С.Я. Єрмоленко (відп. секретар), Г.П. Їжакевич (відп. редактор), Т.К. Черторизька]. К. : Наукова думка, 1972. 194 с.
90. Ужченко В.Д. Внутрішня форма фразеологізму в зв'язку із внутрішньою формою слова. *Мовознавство*. 1993. № 3. С. 23–30.
91. Ужченко В.Д., Авксентьев Л.Г. Українська фразеологія. Харків: Основа, 1990. 168 с.
92. Ужченко В.Д, Ужченко Д.В. Фразеологія сучасної української мови: [навч. посіб.]. К.: Знання, 2007. 494 с.
93. Чабаненко В.А. Стилістичне увиразнення. *Укр. мова та літ. в шк.* 1981. № 9. С. 60–62.
94. Чередниченко І.Г. Нариси з загальної стилістики сучасної української мови. Київ: Радянська школа, 1962. 495 с.
95. Шанский Н.М. Фразеология современного русского языка. Москва: Высшая школа, 1985. 160 с.
96. Юрчук Л.А. Теоретичні засади реєстру Фразеологічного словника української мови. *Мовознавство*. 1983. № 5. С. 23–32.
97. Янченко К.В. Володимир Лис: «Українською мовою, холера, можна творити класну літературу!» *Високий замок*. 2014. № 17. С. 13.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Лис В.С. Діва Млинища: роман. Харків: Книжковий клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», 2016. 368 с.
2. Лис В.С. Соло для Соломії: роман. Харків: Книжковий клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», 2016. 368 с.